

SZABÓ Ágnes

BAKÓCZ TAMÁS CÍMERÉVEL ELLÁTOTT TÁRGYAK
EGYKOR AZ ESZTERGOMI FŐSZÉKESEGYHÁZBAN

TÁRGYEGYÜTTES-REKONSTRUKCIÓ A KINCSTÁR LELTÁRAI ALAPJÁN

Jelen tanulmány az Esztergomi Főkáptalani Levéltárban őrzött kincstárleltárak kiadását előkészítő kézirat tanulmányozása révén jött létre.¹ Tágabb kontextusát Bakócz Tamás az esztergomi kincstárban őrzött miseruhájának művészettörténeti kutatása képezi, valamint a tárgyat övező kérdések sokasága, amelyek között kulcsfontosságú a miseruhán elhelyezett bíborosi címer. E címernek köszönhetően ugyanis a miseruha megkérdőjelezhetetlenül összeforrott a bíboros-érek személyével, s az itáliai reneszánsz művészet egyik magyarországi csúcspontjaként egyúttal Bakócz Tamás főpapi mecenatúrájának mementőjévé is vált magyar művészettörténeti irodalomban.²

Annak érdekében, hogy a bíboros-érek szerepét tisztázzam a miseruha történetében, kutatásom során több lépésben vizsgálom a jelenlegi tárgy reneszánsz hímzései között elhelyezett címeres tondót.³ E munkámban a fent említett írott források segítségével a főszékesegyház kincstárában jegyzett, Bakócz Tamás személyéhez kötődő tárgyi hagyomány textiljeit és azok évszázadok alatt történt változásait kívánom felvázolni, mint az eredeti liturgikus öltözék lehetséges tárgyi összefüggésrendszerét, s a jelenlegi miseruha történeti kontextusát.

Bakócz Tamás miseruhája

A Főszékesegyházi Kincstár 1964.311-es leltári számú miseruhájáról szólva a művészettörténeti kutatás mindig is számolt korábbi átalakítással, hiszen mai formájában a 17–18. században kedvelt, ún. hegedű alakú kazula, jelenlegi alapszöveve pedig spanyol vagy olasz eredetű brokatell, amelyhez ha-

sonló szöveteket újabban nemcsak a 16. század közepe–második felére datál a kutatás, de a század első évtizedeire is (1–2. kép).⁴

1982-ben az E. Nagy Katalin textilrestaurátor által végzett konzerválás során lehetővé vált a miseruha különböző rétegeinek tanulmányozása és bizonyos beavatkozások megállapítása. Így egy erősen átalakított, időben egymástól eltérő részekből összeállított tárgy képe bontakozik ki előttünk, melynek elejét 16, a hátoldalát 17 darabból állították össze, nem számítva a lazúr- és domborúhímzés részeket.⁵

A miseruha eleje, túl azon a törekvésen, hogy bizonyos kompozíciós elv szerint illeszkedjenek az egyes darabok egymáshoz (az aranyozott ezüstfonálból készült „fonatolt” hímzéses darabok kompilációjában felismerhető a keresztforma), egészen különleges példája az anyagok újra felhasználásának. A miseruha elején a hátoldalon is alkalmazott reneszánsz lazúrhímzésből egy 27,5 cm-es sáv épül be a 14–15. századi öltözékek hímzett díszítésének háttereként alkalmazott „fonatolt” hímzések közé, ezt egészítik ki a vörös színű brokatell darabok.⁶ A hátoldal függőleges keresztzárát alkotó lazúrhímzéses tondók és a közöttük elhelyezkedő all’antica hímzés sem teljesen egységes, hiszen két részből áll: egy 68,5 cm-es nagyobb felső és egy 21 cm-es kisebb alsó szakaszból. A szakaszok mentén a függőleges domborúhímzéses keretek egybefüggők. A vízszintes keresztzárak szintén egykorú, de különálló alkotóelemnek tekinthetők. Feltűnő, hogy a lazúrhímzéses részek a miseruha elején csak a hosszanti szélek mentén, míg a hátoldalon csak az alsó szélen rendelkezik vízszintes kerettel. Ebből, valamint a hímzett keresztzárán megfigyelhető vágásból egy valamikor összetartozó, tondóképekből és

1. Bakócz Tamás miseruhája (előoldal). Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár
(fotó: Mudrák Attila)

2. Bakócz Tamás miseruhája (háttoldal). Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár
(fotó: Mudrák Attila)

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

all'antica mintázatú lazúrhímzéses alkotóelemekből álló kolonnaszerű sáv több helyen való elmetzésére következtethetünk.

Az 1982-es restaurálás során a keresztzsár alsó szegélyénél szövettöredék volt megfigyelhető, az eredeti kontúrvarrás maradványával, azonban a maradvány kis mérete miatt sajnos a szövéstechnika megállapításán túl másra (például a szövet mintájára) nem lehetett következtetni belőle.⁷

Bakócz Tamás bíborosi címere a miseruha hátoldalán, a függőleges keresztzsár alsó, vágott felében helyezkedik el. Technikai részletei nagyban eltérnek a többi tondóképtől, nemcsak kvalitásban, de az alkalmazott varrástechnikák tekintetében is.⁸ A címer datálásának kérdését részben e technikai különbségek teszik szükségessé, részben a címer pozíciója.⁹ Véleményem szerint azonban a jelenlegi címer készültének időpontja nem változtatja meg annak üzenetét, azaz, hogy a mai tárgy (és vele együtt a címer is) egy korábban Bakócz tulajdonban lévő liturgikus öltözék „leszármazottja”.

Bakócz Tamás érsek öltözékei Esztergomban

Korábban Dankó József kanonok társította az esztergomi kincstárról írott komplex munkájában Bakócz Tamás miseruhájához az 1609. évi leltár egyik paszuszusát. Ennek nyomán rögzült a kutatásban az Angyali üdvözlét jelenetével, Szent Péter és két másik apostol, Szent Borbála alakjával, valamint a bíboros címerével díszített halvány vörös miseruha, mint a ma ismert műtárgy egykori megfelelője.¹⁰ Balogh Jolán a Bakócz-kápolnáról írott értekezésében óriási forrásanyagot gyűjtött össze elsősorban az építészettörténeti kérdések pontosítása céljából, megemlítve ebben a kápolna felszerelési tárgyait is, főként a bíboros-érsek reneszánsz műpártolását hangsúlyozandó.¹¹ A Bakócz Tamás vagyontárgyaira vonatkozó forrásokat legutóbb Bubryák Orsolya rendszerezte és vette részletesen sorra. Munkájában a rendelkezésre álló források alapján kísérletet tett a kápolna egykori klenódiáinak kronologikus folytonosságának felvázolására, amely szemlélet új igényt jelez az esztergomi főpapot övező tárgykultúra megismerésében.¹² Munkámban nagy segítségemre voltak Mikó Árpád kutatásai, amelyek a középkori magyar egyházak kincstáraiban fellelhető felszerelési tárgyak forrásainak széles körű megismerését célozták.¹³

A kápolnához tartozó paramentumok történeti ívének felrajzolásánál kulcsfontosságú kérdés a bíboros hagyatékának ismerete. Bakócz Tamás két

végrendelete közül a későbbi, 1521. június 12-én kelt dokumentum foglalkozik részletesen az ingóságokkal. A szöveg utal arra, hogy a főpásztor értékes vagyontárgyait részben saját maga, részben mások segítségével regesztrumokban összefoglalta, és átadta a végrendeleti végrehajtóknak.¹⁴ Sajnos e listák közül azonban egyet sem ismerünk, pedig a forrásból kiderül, hogy részletes jegyzékek voltak, így rendkívül értékes dokumentumegyüttes az, amelynek hiányát rögtön a kutatás kiindulópontjánál meg kell említenünk. A kápolnára hagyott felszerelésekről ezért csak a későbbi írott források alapján következtethetünk, leszámítva azt a néhány tárgyat, amit a végrendelet megemlít.

Feltehetően a részletes, végrendelethez tartozó lajstromok miatt a szöveg összefoglalóan említi a bíboros ezüstműit (*Argenterijs meis*). Ennek egy része az uralkodót illette, a fennmaradó mennyiséget a végrendelet végrehajtójaként megjelölt Szatmári György pécsi püspök belátása szerint juttathatta Bakócz Tamás saját kápolnája és mások (*aliis*) számára.¹⁵ A többi felszereléssel (*alisquoque apparatus*) szintén ő rendelkezett, ismét megemlítve, hogy nem hanyagolja el a bíboros kápolnáját.¹⁶

A végrendeletből néhány személyes tárgyról értesülünk csupán konkrétan: a bíboros kelyheről és – feltehetően a vele együtt használt – arany misekanacsokról, továbbá három infuláról. (A kutatás figyelmét – talán mert Balogh Jolán forrásközlésében nincs benne – elkerülte az eredeti szöveg azon bekezdése, ami az általa említetten kívül további két infuláról emlékezik meg, mi több, fény derül arra, hogy Bakócz Tamás érsek egyházáról való gondoskodásának is része volt a régi tárgyak megújítása.)¹⁷ Végrendeletében az ampolnákat és a már említett kelyhet esztergomi egyházára hagyta, infuláit azonban gondosan megosztotta: „jobbik” püspöksüvegét, a fenti felszerelésekkel együtt az esztergomi székesegyházra, a „rég, előregedett, csaknem elenyészett” infuláját, amit Budán egy gyöngyfűző mesterrel megjavított, új gyöngyöket, valamint más díszeket téve rá, a titeli társaskáptalannak adományozta, jelezve, hogy ez az esztergomi székesegyházé volt. Kárpótlásul a végakaróban említett harmadik infulát, „amely szebb és jobb” az előtte említetté, ugyancsak az esztergomi főegyházra hagyományozta.¹⁸

Az infulák részletes említése, és a róluk való gondoskodás mértéke figyelemre méltó. A mitra vagy infula, mint a főpapi méltóság jelvénye a kincstár kora újkori leltáraiban nagyrészt az ötvöstárgyak között lelhető fel, hiszen mint méltóságjelvény, nem tartozott az öltözékegyütteshez, díszítése is ettől független volt.¹⁹

A kápolna istentisztelethez méltó felszerelésekkel való megerősítése és ellátása X. Leó pápa 1513.

szeptember 6-án kelt búcsúengedélyében is említésre kerül.²⁰ Bakócz Tamás a halálát megelőző években mindent megtett annak érdekében, hogy kapcsolja jövőjét biztosítsa. Szabad végrendelkezési jogát több ízben megerősítette az uralkodóval, sőt, római utazása idején is gondolt erre.²¹ Mindezek ellenére halálát követően a gondosan előkészített hagyatékot fokozatosan elhasználták és felemésztették a kül- és belpolitikai események.²² Az egykori esztergomi érsek ingóságai könnyen elérhető anyagi forrássá váltak, ami visszafordíthatatlan eróziót okozott e példátlan vagyonban.²³

A végrendeleten túl az esztergomi főszékesegyház kincstárának jegyzékei és a kincstár költözésének egyes állomásain keletkezett regesztrumok segítenek abban, hogy az egykor a székesegyházban lévő, valaha Bakócz Tamás gondoskodását bíró tárgyakról fogalmat alkothassunk.

Az 1526 és 1852 között a káptalan jóvoltából készült, és ma fellelhető negyvennégy leltár jelenti azt az írott hagyományt, ami nemcsak a székesegyház klenódiúmainra vonatkozó korabeli ismereteket őrizte meg, hanem sok esetben használóik emlékeztét is. Ezeket egészítik ki azok az írott források, amelyek a szerelvények vándorlásának egyes pillanataiban, a káptalantól függetlenül jöttek létre, így az 1527-ben Drégely várában elhelyezett tárgyak listája, Várday Pál esztergomi érsek (1527–1549) hagyatéki leltára 1549-ből, és az 1553 decemberében Pozsonyban íródott két lajstrom.²⁴

E leltárak közös vonása, hogy belső szabályrendszert követve épülnek fel, szerkezetüket adott logika határozza meg (a klenódiúmok fajtája vagy a tárolás módja), ugyanakkor nem hiányzik belőlük az érték szerinti csoportosítás sem, kezdve a legértékesebb, vagy legjelentősebb darabokkal, valamint az értékjelölés, ami az alapanyag, a technika, drágakövek, nemesfémek megnevezésében nyilvánul meg. Ezen túlmenően azonban a leltárak szövegezését és érdeklődési körét nagyban befolyásolta a történelmi helyzet, amelyben létrejöttek, ezért a jegyzékek részleteikben eltérnek egymástól, és rendkívül gazdag forrást jelentenek nyelvészeti és művészettörténeti szempontból egyaránt. Sok esetben tapasztalható a leltárkészítők saját szavainak alkalmazása, a pontos kifejezés érdekében olykor magyar nyelvű 'elszólást' illesztve az egyébként latin nyelvű szövegekbe.²⁵ Tudásvágyunk mégis jóval meghaladja a leltárszövegek fogalmazásmódjának protokolláris, tárgyszerű kifejezésmódját, ezért válik szükségessé az egyes leltárak összehasonlítása.

Annak érdekében, hogy egy-egy tárgy követhetővé váljon számunkra a leltárakban, elengedhetetlen a lajstromok közti viszony megállapítása. Bizonyos leltárak esetében szerkezeti felépítésük,

szófordulataik alapján kimutatható a korábbiak használata, ugyanakkor éles váltások is tapasztalhatók a különböző lajstromok szövegezésénél. Ahogy Raffaella Morselli a Gonzaga család 16. századi regesztrumának bevezetőjében írja: „Az inventárium nem steril, száraz anyag, hanem elengedhetetlen szókészlet egy adott korszak, vagyon, udvartartás megértéséhez, valamint a beszerzésekről, eladásokról, áthelyezésekről, vagy fosztogatásokról szóló közbülső időszakokhoz.”²⁶ A regesztrumok szókészletének és felépítésének elemző vizsgálata, illetve azok egymáshoz való kapcsolódása tehát kulcs az adott korszakhoz, ahogy az egyes szövegek logikája és rendszere sokat elmond az adott inventárium létrejöttének körülményeiről, a tárgyak tárolásának módjáról, külleméről, állapotáról és még sorolhatnánk.

Az egykori tulajdonosok, mecénások személyét a leltárkészítők elsősorban a tárgyakon elhelyezett címerek alapján azonosították. A címerek értelmezése során nem szabad figyelmen kívül hagyni a szubjektív tényezőt, azaz az inventáriumkészítők személyét, akinek ismerete nagyban befolyásolta, hogy az adott címerekkel kapcsolatos hagyomány fennmarad-e, illetve valóban pontosan rögzül-e. Sok esetben tapasztalható az is, hogy a tárgyakat a címerek konkrét említése nélkül kötik egy adott személyhez, azaz, a szóbeli hagyomány is szerephez jut a leltárkészítés folyamatában.²⁷

Bakócz Tamás egykori klenódiúmainra vonatkozóan tehát a kutatás folyamán első körben a címerek, vagy a tulajdonviszony említését tartottam fontosnak. Ennek megfelelően a főpásztor személyére a *condam Thomae Cardinalis* vagy *cum insignibus Thomae Archiepi Cardinalis / Thomae Archiepiscopi*, valamint 1687-től *cum insigniis cardinalis Thomae Bakocz, cum armis Bakaczianis, insigne Bakachianum*, 1770-ben kiejtés szerint írva: *insignia Bakacsianum* kifejezéseket vonatkoztattam.²⁸

Az említett források alapján 14 darab textiltanú határozható meg Bakócz Tamás egykori tulajdonaként.

Koporsótakaró

A legkorábbi említés hat évvel az érsek halálát követően, 1527-ben összeírt drégelyi regesztrumban található.²⁹ A feltehetően Várday Pál érsek által Esztergomból elvitt és Drégely várában letett ereklyét, dokumentumokat és liturgikus textileket négy ládában helyezték el, ezek közül a harmadik őrizte a miseruhákat és infulákat (*tertia capsula lignea plena casularum cum cophijs*). A ládák tartalmáról

nem szól az összeírás, egyedül a ládákon kívül szőnyegekbe, kárpitokba tekert paramentumok mennyiségéről értesülünk.³⁰ A leltár egyáltalán nem részletezi a textilek küllemét, csupán az alapanyagok fajtáját és néhány esetben a színét nevezi meg. A lajstrom jellemzően mennyiségi szempontú szerkezete és tömör fogalmazásmódja gyors összeírást feltételez, a számszerűség dominál benne.³¹ Ezért is figyelemre méltó a szöveg Bakócz-kápolna kincseit tárgyaló szakasza, amely alcímmel különül el a szöveg többi részétől.³²

A cím alapján egyértelmű, hogy a kápolna kincseihez a Kanizsai János által 1396-ban alapított, Mennyekbe felvett Szűz Mária-kápolna javait is hozzávették, de az összeírásban nem különböztették meg egymástól. Önmagában figyelemre méltó a tény, hogy a Kanizsai-kápolna felszerelése az Isten-szülő Szűz Máriának szentelt Bakócz-kápolna paramentumaival együtt jelennek meg az 1527-es drégelyi regesztrumban. A Kanizsai-kápolnának az esztergomi székesegyházba való inkorporálása ugyanis 1493 óta húzódó, valójában folyamatos vita tárgyát képező kérdés volt. A káptalan a vagyoni unió végrehajtásához látszólag minden szükséges dokumentummal rendelkezett VI. Sándor pápa 1493. június 22-én kelt engedélyező bullája óta, azonban az esztergomi káptalan 1527. március 21-e körül kelt memoriáléja bizonyítja, hogy a tényleges egyesítés mindaddig akadályokba ütközött.³³ 1513-ban, éppen Bakócz Tamás római tartózkodása idején vett új fordulatot a gazdagon dotált Kanizsai-kápolna hovatartozása. A korábbi oklevelek formai hiba miatti érvénytelensége okán új értelmezéssel látva el a korábbi, 1493-as pápai bullát (amely a kápolnaigazgató elhalálása esetén engedélyezte az uniót) az újonnan megválasztott X. Leó pápa a kápolna javadalmaival 1513. március 19-én kibocsátott bullájában Filippo Sergardinak, a Camera Apostolica protonotáriusának juttatta. Filippo Sergardi és Tamás érsek ismeretsége nem volt újkeletű.³⁴ Sergardi Pietro Isvalies bíboros magyarországi követségében 1500–1503 között a legátus auditoraként vett részt. Talán az sem véletlen, hogy Bakócz Tamás római tartózkodása idején az 1511 szeptemberében elhunyt Pietro Isvalies (1507-től Magyarország bíboros protektora), Campo de' Fiori közelében, a Piazza del Biscionén lévő palotáját és a mellette lévő házat vette bérbe megbízottjai révén.³⁵ Nemes Gábor értelmezésében ez utóbbi gesztus az ország bíboros protektori pozíciójának kívánalmáról szól. Mindenesetre Sergardi esztergomi javadalma egybeesik egy római ház (valamint kisház, tér és udvarok) bérbeadásával, amely 1513. november 4-én, azaz Bakócz Tamás római tartózkodásának utolsó napjaiban kelt.³⁶ Ebben az esztergomi

Prímási Levéltárban őrzött közjegyzői okirat-másolatban a Chigi bankház képviselőinek kötelezettségvállalását rögzítették a már említett Filippo Sergardi felé, azaz félévente 150 dukát kifizetését, „mely a ház, a kisház, a tér és az udvarok bérléte után jár, melyet az imént említett (Santa Croce) bíboros úr bír a főtisztelendő esztergomi érsek úrtól”.³⁷ Az esztergomi dokumentum Agostino Chigi és Filippo Sergardi jól ismert együttműködésének egy további bizonyítéka. Lévéen mindketten sienai származásúak, „szövetségük” mégis elsősorban a Chigik római befolyásában és érdekérvényesítésében játszott fontos szerepet.³⁸

Bakócz Tamással ellentétben azonban sem a magyarországi belpolitika, sem a helyi érdekek nem tartották fontosnak a római kúriai alkalmazott Sergardi javadalmasát, ezért az esztergomi káptalan még 1513 májusában pert indított ellene. A húszas évek közepére főként a török fenyegetettség miatt ez a konfliktus gyengítette az ország pozícióját a pápai udvarban, így Bakócz halála után mind II. Lajos, mind Szalkai László esztergomi érsek a per megszüntetését kérte a pápától az unió elfogadásával.³⁹ Filippo Sergardi 1528-ig maradt a kápolna javadalmasa. VII. Kelemen pápa ekkor a pert Sbardellati János Ágost, szentgyörgymezei prépost javára döntötte el, aki padovai diákként tartózkodott Itáliában.⁴⁰ (Sbardellati 1553-ban tűnik fel, mint váci püspök és esztergomi érseki kormányzó, aki Bornemisza Pál erdélyi püspökkel együtt az esztergomi érsekség kincseit öt ládába csomagolva elhelyezte a pozsonyi székesegyház sekrestyéjében.⁴¹)

Ezzel szemben a Bakócz-kápolna javainak az esztergomi székesegyházzal való egyesítése nem sokkal Bakócz Tamás halála után megtörténhetett. Erre utal részben Vajai Ferenc kanonok tanúvallomása 1540-ből, miszerint Szatmári György a többi kijelölt végrehajtóval, köztük Vajaival együtt a kápolnát egyesítette a káptalannal, részben Werbőczy Istváné, akinek vallomása szerint 1522-ben történt az egyesítés.⁴² Mindez, tegyük hozzá, egybevághat a bíboros-érsek végakaratóval, melynek értelmében az érsek a pécsi püspökre bízta annak eldöntését, kire ruházza a kápolna kormányzását.⁴³

Visszakanyarodva a leltár szövegéhez szembe-tűnő, hogy a Kanizsai- és a Bakócz-kápolna 1527-es regesztrumában az addig mennyiségre összpontosító szemlélet egészen részletes leírásokra vált, melynek révén nemcsak az alapanyag, a szín, és olykor a tulajdonos személyére derül fény, de a tárgyak használatára is. A megkülönböztetett figyelem láthatóan a különös jelentőséggel bíró, nagy értékű textileknek szólt, amelyek nagy szerepet játszottak a székesegyház belső tereinek díszítésében. A paramentumok közül kettő a székesegyház főszentélyében a főoltár

melletti falakon függött. Az egyik arannyal szőtt bársonykárpit sarkait, a másik keretét Mátyás hímzett királyi címerei ékesítették.⁴⁴ Egy zöld színű, ugyancsak arannyal szőtt bársonykárpitról megtudjuk, hogy az Úrnapi körmenet alkalmával szokták használni, a vörös színű atlaszselyem drapéria pedig a főpapi szék díszítésére szolgált a templomban.⁴⁵ Az összesen tíz tételből hat egészen káprázatos, aranyfonállal szőtt bársonykárpit lehetett, kettőt pedig szintén aranyfonállal szőtt atlaszselyemként rögzít az összeírás. Ezen kívül két zöld színű, különböző képekkel díszített gyapjúkárpitot sorol fel a leltár, a fekete színű bársonyból készült koporsótakaróról a leltár megjegyzi: *néhai boldog emlékű Tamás bíboros*.⁴⁶ Ez utóbbi tárgy sajnos a későbbi leltárakban már nem kerül említésre.

Mindez, azon túl, hogy közvetlenül az összeírást megelőző pillanatban még utoljára bepillantást enged a székesegyház berendezésébe, azért is kiemelkedően fontos, mert a két kápolna felszerelését ha nem is teljességében, de egységében látatja. A kápolnaegyesítések történetét megismerve valószínű, hogy a gyakorlatban a két kápolna együttes uniója jöhetett létre, így egyesítve a Bakócz-kápolna felszereléseit a székesegyházéval. Az illusztris paramentumoknak a székesegyház dekorációjában való használata pedig egyértelműen a káptalan kezeléséről tesz bizonyosságot.

A részletezett felszerelési tárgyak kivétel nélkül kárpitok és függönyök, egyéb textília nem szerepel köztük, noha a későbbi források igen gazdag felszerelést sejtetnek. Werbőczy István már említett tanúvallomásában a Bakócz-kápolnát *sok szép és különleges dologgal* felszereltként írja le, úgy mint: „aureis et argenteis, utputa crucibus, calicibus, patenis, ampullis, pacificalibus, candelabris, mostrantiis, tabulis, casulis, cappis, dalmaticis, auleis, cortinis, tapetibus, bançalibus, antiphonariis, gradualibus, psalteriis, missalibus, bullis Apostolicis, litteris privilegis possessionibusque et iuribus possessionariis ac aliis id genus rebus (...).”⁴⁷ De a Várdy Pál által Drégely várába vitt káptalani javak, köztük a Bakócz-kápolna paramentumai kerülnek említésre az esztergomi káptalan sági konvent előtt tett tiltakozásában is: „Item casulas, cappas, dalmaticas, auleas, cortinas, tapetia, bancalia et alis pluraque bona preciosa ad usum necessitates et ornamenta Capelle Annunciationis Beatissime Virginis Marie et altaris salutifere crucis Domini”.⁴⁸ Mindezek ismeretében, a drégelyi leltár tíz értékes textíliáján túl tekintélyes számú textilneműt kell feltételeznünk, öltözekeken kívül a fali kárpitok és függönyök, padtakaró szövetek pompás együttesét.

Az 1527-es lajstrom szövegében fontosak a címer- és tulajdonos megjelölések is. Elvértve találunk

a Bakócz-kápolna klenódiumain kívül is más, főként kanonokok tulajdonában lévő értéktárgyakat, így Boldogasszonyfalvi Máté éneklőkanonok egy kárpitját, amely az első, Vajai Ferenc kanonoknak – Bakócz Tamás már említett egyik végrendeleti végrehajtójának – kárpitját, amely pedig az ötödik köteg liturgikus öltözetet foglalta magába. A részletes leírásban viszont három királyi címeres kárpitról olvassunk, ugyanakkor Tamás érsek személyét csupán a koporsótakaróval összefüggésben említi a jegyzék. (Ez utóbbin nem is biztos, hogy volt címer, hiszen a bejegyzésből arra is következtethetünk, hogy a még élő emlékezet sorolja Bakócz Tamáshoz a fekete bársony koporsótakarót.) A Mátyás-címeres, aranyfonállal szőtt bársonykárpitokat a kutatás Bakócz Tamás egykori tulajdonaként ismeri el, a fojnicai kazuza és a Mátyás-trónkárpit ismert tanulságai óta.⁴⁹

Ezzel szemben viszont a leltárban felbukkan néhai György érsek neve, egy falra függeszthető, gyöngyökkel vagy drágakövekkel ékes, vörös színű atlaszselyem függöny kapcsán.⁵⁰ A tulajdonos kilétét illetően nagy a valószínűsége annak, hogy Szatmári György esztergomi érsekről (1521–1524) van szó.⁵¹

A leltár ugyanakkor nem mulasztja el a tárgyról megállapítani, hogy a rajta elhelyezett címer pajzs formájú (*in forma scuti*) volt, és eltávolítható (*que tame Removeere possunt*), így nem kizárt, hogy Szatmári György is csupán használta élete során ezt a nemes textilt, hiszen a címerek cseréje bevett gyakorlat volt a korban.⁵² Kézenfekvő példaként kínálkozik a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát képező, aranyfonállal szőtt bársony trónkárpit Mátyás király szövött birodalmi címerével, amelyről a fojnicai miseruha felfedezését követően derült ki, hogy akkor ismert formájában Bakócz Tamás *másodlagos* rávarrott, szövött címere díszítette.⁵³ Kérdés, hogy a Szatmári-címeres paramentum jelenléte a Bakócz-klenódiumok között vajon a Szatmári-hagyatéknak egy apró részletét jelzi, esetleg egy korábban a bíboros érsek tulajdonát képező paramentumról van szó, vagy a főpap saját adománya volt a kápolna javára?⁵⁴ Bakócz Tamás testamentumának végrehajtójaként nemcsak óriási vagyont bízott Szatmárra, de bizonyos tekintetben szabad kezét is adott feltételezett utódjának mind az adományozásban, mind a kápolna egyesítésének kérdésében. Véleményem szerint, ha a függöny valóban Szatmári György érseké volt, megjelenése a Bakócz-kápolna javai közt hasonló ahhoz a jelenséghez, ami a kápolna csegelyében látható, ugyancsak Szatmári-címer kapcsán merül fel, hogy az akkor még pécsi püspök mintegy Bakócz akaratával megegyezően az esztergomi érsek helyetteseként tűnik fel mind a királyi kancelláriában, mind pedig az érseki székhelyen. E logika mentén Szatmári György esztergomi érse-

ki méltóságában követhette elődjének (és politikai szövetségeseinek) nyomdokait a reprezentációban és a kápolna vagyontárgyainak gyarapításában egyaránt, mindez ugyanakkor felveti a lehetőségét annak is, hogy Szatmári hagyatékával is számolhatunk a kápolna és a székesegyház kincsei között.

Szatmári György végrendelete hiányában nincs lehetőségünk meghatározni, pontosan mit hagyott (ha hagyott), és az esztergomi főegyház mely alapítványára.⁵⁵ A későbbiekben viszont, az 1528-as esztergomi leltárhoz csatolt datálatlan drégelyi jegyzékben ismét feltűnik néhány Szatmári-címeres textil.

Hagyaték

Az 1526-os mohácsi csatavesztés és a közeli török fenyegetettség következményeként az esztergomi székesegyház klenódiumai folyamatos mozgásban voltak. Erről tanúskodnak a század közepéig keletkezett összeírások, így az imént tárgyalt 1527-es drégelyi, az 1528-ban az esztergomi székesegyház sekrestyéjében maradt tárgyakat összeíró lajstrom, s az ehhez csatolt datálatlan jegyzék, amely szintén Drégely várában hagyott felszereléseket összegyűjt. Közös bennük, hogy mindhárom leltár őrzi a paramentumokra vonatkozó használat emlékeztetét, azonban szerkezetüket és fogalmazás módjukat tekintve meglehetősen eltérnek egymástól, ami keletkezésük körülményeiről is sokat elmond. Az Esztergomban összeírt anyag címében a Bakócz-kápolnát is jegyzi (*Regestrum rerum Ecclesiae in capella Cardinalis Tomae*), a szövegben azonban csupán egy helyen utal a kápolna felszereléseire, egy más kéztől származó, ötvösművek felméréséről szóló jegyzékben.⁵⁶ A drégelyivel ellentétben az esztergomi leltár nem szól a tárolás módjáról, inkább in situ készült teljes áttekintése a meglévő készletnek, tárgycsoportokra fókuszálva, minőség és érték szerint osztályozva a klenódiumokat, mintegy *felmérve* a felszerelések pillanatnyi mennyiségét és állapotát.⁵⁷ Talán éppen ezért nem ragadható meg benne az egykori tulajdonosokra vonatkozó ismeretanyag, és nem tudunk meg sokat az egyes tárgyak kinézetéről sem.

A datálatlan drégelyi jegyzék ezzel szemben összecsomagolt állapotot tükröz, és ez határozza meg az összeírás szerkezetét is.⁵⁸ Az egyes alcímek elárulják, hogy részben új ládák, részben az egykori tárolóhelyek kerültek felhasználásra a tárgyak elhelyezése során, sőt az egyik alcímből arra következtethetünk, hogy a ládákat nem egyszerre szállították el, hiszen a leltár utolsó szakaszában a már említett kisebb láda tartalma-

nak leírásakor említésre kerül: „Francisci Sartoris fertur esse (...)”.⁵⁹ A liturgikus felszereléseket három ládába (két nagyobbba és egy kisebbbe), valamint egy tárolószekrénybe helyezték, összesen 79 tételben írták össze. Az első ládába csomagolt textilek a részletes leírás alapján egyértelműen becses kivitelű, drága és több esetben régi textilek voltak, amelyeket készletenként kezeltek: miseruhákat a hozzá tartozó dalmatikákkal, humerálékkal, manipulusokkal és kappákkal. Hét ilyen kivételes, gyöngyökkel és drágakövekkel díszített öltözékegyüttest írnak össze. Ezen kívül antependiumból és kárpitból kettőt, néhány aranyfonállal szőtt kappát és összesen három darab érseki infulát, amelyeket összességében mennyiség és összetétel alapján hagyatékknak is vélhetnénk, azonban épp az infulák kapcsán a szöveg csak az egyházi méltóságra utal, konkrét viselőjét nem nevezi meg.⁶⁰

Ugyancsak értékes textilek alkották a második láda tartalmát is: nagy részét aranyfonállal szőtt kárpit vagy függöny tette ki, néhány régi vagy megrongálódott öltözék társaságában, tehát az előzőekben tapasztalt *értékes és régi* tárgyak egyben tartása itt is felismerhető. A második láda hét tétele közül kettőt néhai György esztergomi érsekhez köt a leltár, ami erősíti a hagyatékra vonatkozó feltételezést: egy fekete bársony koporsótakaró-töredéket és egy vörös atlaszelyem függönyt, amelynek közepén a leírás szerint a már említett György érsek (lehető) címere helyezkedett el, ugyanakkor az aranyfonállal szőtt damaszt és ugyancsak aranyfonállal szőtt vörös bársonykárpitot a székesegyházban használták ünnepnapok alkalmával.⁶¹

A datálatlan jegyzék e két ládán túl az egykori régi szekrényben tárolt ereklyék díszes tárolókazettáiba helyezett, féltve őrzött székesegyházi felszereléseket és további ereklyéket sorol fel, a lajstrom végén ruhaneműekkel és infulákkal, köztük egy különleges, drágaköves főpapi mitrával, amely ugyancsak megerősíti a tárgyalt ládák tartalmának *eszmei* különbözőségét.

Sajnos a datálatlan drégelyi jegyzék viszonya nem tisztázott a már tárgyalt 1527-ben keletkezett, szintén Drégelyben deponált tárgyak mennyiségi regesztrumával. A jegyzékek egészen eltérő stílus miatt nem lehet megállapítani, hogy tartalmilag vannak-e átfedések köztük. Nyilvánvaló, hogy sem a csomagolás módja, sem a liturgikus eszközök mennyisége nem azonos, és a Bakócz-kápolna javai sem kerülnek külön említésre a datálatlan jegyzékben. Egyedül Szatmári György címeres, *igen drága, kövekkel gazdagon díszített vörös atlaszelyem függönye* tűnik fel újra – vagy, mint az 1527-es párdarabja, elsőként.

Két kárpit⁶² és egy antependium

Az 1520-as évek végén készült leltárak felépítésükben még jellemzően tükrözik az egykori felszerelésállomány szerkezetét, összehasonlításuk során lehetővé válik a klenódiumpok mennyiségi becslése is, és képet kapunk a tárgyak használatáról. A Pozsonyba való menekítés időszaka azonban még nem ismert eseményekkel oldotta fel az addig együvé tartozó tárgyegyütteseket, így az 1527-es drégelyi leltárban a Bakócz-kápolna paramentumaiként egységet alkotó drága kárpitok sem mutathatók ki többé egy testként más leltárakban.

Legközelebb Várday Pál esztergomi érsek 1549-ben Pozsonyban felvett hagyatéki leltárában bukannak fel hasonló minőségű textilek, köztük két, Bakócz Tamás címerével jelzett kárpit.⁶³

Az elsőt (a leírás szerint „emelt virágos aranybársony kárpitot néhai Tamás bíboros érsek címerével a közepén”) az érsek rezidenciáján, a *D* jelű ládába csomagolva jegyezték fel. (FÜGGELÉK, 1.)⁶⁴ (Mivel a korábbi 1527-es leltár nem említett Bakócz-címeres kárpitot, noha az érsek koporsótakarójáról megemlékezett, feltételezhetjük, hogy ez az „emelt virágos” kárpit⁶⁵ az ott sommáozott tárgyakon kívül számítandó a főpap hagyatékába.)

A *D* jelű láda érdekessége, hogy a benne szereplő tizenkét tétel közül nyolcat, feltehetően a hagyatéki összeírása után nem sokkal kiemelték úgy, hogy három tárgyat érintetlenül hagytak, köztük egy „Krisztus keresztről való levételét ábrázoló” antependiumot⁶⁶ (FÜGGELÉK, 3.) és a már említett, emelt virágos, közepén Bakócz-címerrel díszített kárpitot.⁶⁷ (A kiemelt tárgyak Várday Pál hagyatékának másik, érték szerinti listájában bukannak fel, jellegüket tekintve a főpap személyes használatú tárgyainak tekinthetők.)⁶⁸ Helyükbe az Oláh Miklós érseki kinevezését követően, 1553 júliusában keletkezett leltár⁶⁹ szerint tíztételnyi másik, rendkívül értékes klenódiump került, azokat, amelyeket Várday érseksége alatt a káplán lakhelyén őriztek és írtak össze 1549-ben.⁷⁰ Köszönhetően e leltárak nagyon hasonló fogalmazásának, azonosíthatóak a felszerelések, amelyek az említett házban többnyire a harmadik és negyedik ládában nyugodtak. A válogatás elsődleges szempontja az érték lehetett: a *D* jelű ládában gyűjtötték össze a gyöngyhímzéssel díszített kereszttel rendelkező miseruhákat, és az arannyal szőtt kárpitokat. 1553 decemberére⁷¹ összesen öt darab arannyal szőtt bársony- vagy atlaszselyemkárpitot rejtett a láda (köztük a már említett emelt virágos bársonybrokát kárpitot Bakócz Tamás címerével),⁷² ezen kívül hat nagy értékű miseruhát, gyöngyhímzéses selyemszövetdarabokat, a Levételt ábrázoló

antependiumot, valamint egy egyszerű fekete miseruhát.⁷³

Érdeemes elgondolkodnunk azon, hogy az átcsoportosítás(ok) során miért maradt a Levételt ábrázoló antependium a nagy értékű textileket őrző ládában, hiszen a regesztrum tanúsága szerint a hasonlóan minőségű, oltár díszítésére alkalmas textilek nagyrészt a káplán házában őrzött harmadik ládában nyugodtak egységesen, ahonnan a gyöngyhímzéses miseruhákat a *D* ládába helyezték, ám a figurális oltártextilt mégsem mozdították el.⁷⁴ Ugyancsak a fenti értékeltvű szemléletet követve a fekete bársony miseruha jelenléte hasonlóképpen megkérdőjelezhető ebben a ládában, hiszen kizárólag gyöngyhímzéses kazulákat helyeztek át ide.

Említést érdemel továbbá, hogy a *D* jelű láda két eleme, nevezetesen a *Sírbatételt* ábrázoló antependium és Bakócz Tamás emelt virágos kárpitja, mindhárom lajstromban (1549, 1553. július, 1553. december) az első két tételként van jelen. Természetesen tulajdonítható ez a leltárak egymást követő felhasználásának is, illetve annak a ténynek, hogy a tárgyak legalább 1549 óta a negyedik ládában rejtőztek. Látható viszont, hogy a *D* jelzetű láda tartalma fokozatosan gyarapodott 1553 decemberéig csupa igen drága holmival, ez a két textil azonban végig mozdulatlanul maradt.

A 16. századi leltárak közül négy, a 17. század folyamán keletkezett regesztrumok közül öt leltár is megemlékezik egy *Levételt* ábrázoló paramentumról, a leírások között viszont több különbség is van: míg a 16. századi leltárak az *Úr keresztről való levételét* ábrázoló antependiumról (*ornamentum*) szólnak, nem említve az érsek címerét, addig már az 1600 körül keletkezett leltár is *kis méretű auleumot* jegyez az említett ábrázolással – kiegészítve Dávid és Izajás próféta alakjával – és Tamás érsek címerével.⁷⁵ Közös azonban az alapanyagra vonatkozó – nem túl részletes – utalás, hiszen minden esetben aranyfonállal szőtt textilről van szó. Mivel a leltárakban nem fordul elő más *Levételt* ábrázoló textil, elképzelhető, hogy az eredetileg Bakócz érsek tulajdonát képező, eredendően antependiumként használt, aranyfonállal szőtt paramentum formája, s ezzel együtt funkciója megváltozott az idők folyamán.⁷⁶ A változás a 17. század beköszöntével már regisztrálható, az 1600 körül (nagy valószínűség szerint 1601. szeptember 17-e, azaz Kutassy János érsek halála előtt) keletkezett leltárban, amely jellemzően már nem ládánként, hanem tárgycsoportonként méri fel az esztergomi kincstár volumenét. A tárgy későbbi történetéről tudjuk, hogy 1650 körül a nagyszombati templomban használatban lévő tárgyak közé tartozott, illetve, hogy egy új, szintén negyedik sorszámot viselő láda rejtette.⁷⁷ Eddig ismert utolsó említése 1659-ből való.⁷⁸

Úgy vélem, az 1549-től címer említése nélkül jelzett, Krisztus keresztről való levételét ábrázoló *ornamentum* nagy valószínűséggel azonos a későbbiekben hasonló paraméterekkel dokumentált Bakócz-címeres kárpittal. A tárgy 1600 körüli leltárban olvasható említésmódja a menekítések során alkalmazott rendszerezéstől való elszakadást jelzi, amely a 16. században még a meglévő emlékezet segítségével csoportosította az összetartozó tárgyegyütteseket. Az eltérő gyakorlat magyarázhatja, hogy a tárgyon lévő címet a 17. század eleji leltárakban feltüntetik. Így két Bakócz-címeres paramentum egy helyen való csoportosítása felveti a lehetőségét annak, hogy a *D* láda első két elemét mint a Bakócz-hagyaték egy darabját hagyták érintetlenül. Kérdés, hogy ez utóbbi tekinthető-e a *D* jelű ládára vonatkozóan az 1549 és 1553 között zajló többlépcsős átcsoportosítás egyik lehetséges szempontjának?

Ezt az elképzelést támaszthatná alá az a gesztus is, amellyel 1553 decemberére Várday Pál hagyatékát elkülönítették a *D* jelű láda tartalmától: miseruháját, kappáját, valamint egy arannyal szőtt dalmatika-párt kiemelték innen, és Nagyszombatba vitték.⁷⁹

Az érvelést azonban gyengíti az a tény, hogy míg a káplán házában lévő harmadik ládából bizonyíthatóan átkerült a *D*-be Aragóniai Beatrix királyné címerével díszített széles kárpit, és jó pár gyöngyhímzéses miseruha, addig a másik, egykor bizonyosan Bakócz Tamás tulajdonát képező, *Tamás bíboros, érsek címerével díszített aranybársony kárpit* (FÜGGELEK, 2.) nem. Ez úgy tűnik, maradt a harmadik ládában.⁸⁰

Egy, az előzőhöz nagyon hasonlóan definiált drága textil 1553 júliusában az esztergomi székesegyház felszereléseit összegző lajstromban viszont *negatív* tételként jelenik meg, mint amit az *A* jelű, azaz első ládából kivettek.⁸¹ Mivel az 1553 júliusában keletkezett jegyzékben az Oláh Miklós érsek által Nagyszombatba kéretett felszerelési tárgyak felsorolását követően rögzítették a ládából való kiemelését – hiszen a *B* ládából kivett infulák után olvashatunk róla, és nem szerepel abban a listában sem, amely e kilenc tárgy elszállítását dokumentálja –, valószínű, hogy a ládából való kivétele más okból történhetett.⁸² Feltűnő azonban, hogy kivételét még három, aranyfonállal szőtt kárpit követi ebben a leltárban a *C* és *D* ládából.⁸³

Mi történhetett a négy kárpittal? Mikó Árpád kutatásaiból tudjuk, hogy 1553 decemberében a korábban *A*, *B*, *C* jelzettel ellátott ládák tartalmát – többek között Oláh Miklós esztergomi érsek jelenlétében – egyetlen nagy, új ládába csomagolták.⁸⁴ E helyütt meg kell említeni, hogy a *C* jelzetű láda

1549-ben, a Várday-hagyaték elszámolása idején csaknem kiürült, hiszen csupa olyan felszerelés volt benne, amit az érsek halálát követő értékleltár (*Specificatio*) is jegyez: világi használatú ezüstneműek.⁸⁵ (Közülük egyedül a nagy aranyozott ezüstmedence került be a klenódiumok közé, 1553 júliusára az *A* jelű ládába.) Az 1553. júliusi leltár azonban rögzíti egy *magyar királyi címeres arany kárpit* kivételét a *C* ládából, ami bizonyítja, hogy nem sokáig állt üresen a harmadik láda. Mivel a harmadik láda összeírása hiányzik az 1553-as júliusi leltárból, egykori tartalmára csak a decemberi összeírások alapján (amikor egyesítették a három ládát) következtethetünk, illetve egy töredékes, 16. század végére datált jegyzékből, amely a *C* láda tartalmaként öt tételt sorol fel, köztük egyetlen nagy méretű „göndörített” aranyozott kárpitot.⁸⁶

E leltártöredék szóhasználata pontosan meggyezik az 1553 decemberében írott, az egyesített ládákat összegző lajstrommal, tartalmát azonban csak a *D* láda esetében tudjuk összehasonlítani.⁸⁷ Ebből kiderül, hogy két tételben tér el egymástól a két lista: az aranyfonállal szőtt kappa és a színes, arany szövésű széles kárpit csak a decemberiben szerepel. Részben a töredékes leltár ládákat tárgyaló szerkezetéből, részben az előbbi tartalmi különbségből következik, hogy a 16. század végére datált lajstrom 1553. december 17-e előtt készült, mielőtt a három ládát egyesítették. Az 1553. júliusi leltárral összevetve azonban azt tapasztaljuk, hogy a töredék pontosan *emlékszik* a klenódiumok Várday Pál érsek halálát követő átcsoportosításra (...*ex quarta cista domus capellani excepta*), és egyes tárgyak tulajdonosára (...*quae fuit ipsius reverendissimus domini*),⁸⁸ csakúgy, mint a júliusi, a decemberi leltárban azonban ezek a megjegyzések már nem szerepelnek. Ugyanakkor egy fehér, gyöngyhímzéses kereszttel ékes atlaszszelyem miseruha és Beatrix királyné atlasz kárpitja a töredékes leltárban is és a decemberiben is jelen van, a júliusból azonban hiányzik.

A 16. század végére datált leltár szövegezése alapján a 16. század közepén íródott leltárakkal áll szoros rokonságban, megjegyzései egészen friss emlékezetből táplálkoznak a Várday-hagyatékot illetően, szerkezete alapján is 1553 decembere előtti állapotot tükröz, tartalmát tekintve pedig még szerepel benne Várday Pál arannyal szőtt atlaszszelyem miseruhája, amit 1553 decemberében a Nagyszombatba elvitt öltözékek között jegyeznek. Ezért úgy vélem, készülésének időpontját a 16. század közepén létrejött három leltár (1549-es hagyatéki, 1553. júliusi és 1553. decemberi) által határolt időszakban kell keresni. Az említett regesztrumok az esztergomi klenódiumok Várday Pál halála utáni, úgy tűnik, folyamatos rendezésének egyes fázisait rögzítik.

A Bakócz-címeres kárpitokra visszatérve anynyi bizonyos, hogy az A jelű láda egykor tartalmazott egy Bakócz-címeres kárpitot, amelyet 1553 júliusáig *kivettek* a ládából.⁸⁹ Természetesen az is elképzelhető, hogy az 1549-es és 1553. júliusi bejegyzések két különböző tárgyról értesítenek. Legközelebb Oláh Miklós 1562-ben kelt végrendelete említi két, az esztergomi egyházhhoz tartozó aranybárony kárpitot bécsi házában, az egyiket *néhai Tamás bíboros címerével*.⁹⁰ Sajnálatos módon a 16. század második felében keletkezett leltárak alapján nagyon nehéz biztonsággal azonosítani e nagy értékű aranyfonállal szőtt textileket, mivel a rájuk vonatkozó bejegyzések nem mindig következetesek.

Az 1553 decemberében rögzített állapot alapján elmondható, hogy eddig az időpontig az egyesített A, B, C ládákból három nagy méretű kárpitot vittek el Nagyszombatba, egy negyedik pedig Sági Imre, a pozsonyi érseki udvar provizoránál volt javíttatás céljából.⁹¹ A D ládához összesen öt kárpit tartozott: az arannyal szőtt emelt virágos, Bakócz-címeres; egy zöld és egy vörös színű, arannyal szőtt virágos; egy Aragóniai Beatrix címerével díszített széles; és egy széles, színes, aranyfonállal szőtt kárpit.⁹²

A kárpitok mozgatójának még pontosabb rekonstrukciója további források felbukkanása folytán alkalmat adhat a jövőben arra, hogy az egyes tárgyakról szerzett információinkat bővítsük, és a későbbi leltárakkal összevetve pontosítsuk egykori történetüket, illetve választ kapjunk arra, hogy a korábbi leltárak *mintázata* kirajzolódik-e a későbbi regesztrumokon. A folytonosság tekintetében a tárgyak Pozsonyban készült lajstromai egy negyed évszázaddal a menekítést követően fontos állomást képviselnek félúton az élő emlékezet és az írott hagyomány, Esztergom és Nagyszombat között.

Az 1553. decemberi leltár a 16. század közepének lajstromai között azért is érdekes, mert mintegy az esztergomi székesegyház Pozsonyban letett kincseinek *abszolút* leltára, a tárgymozgások több fázisát rögzíti, így a ládák egyesítését, és az időközben elvitt tárgyak lajstromát. Kiderül belőle továbbá, hogy a D ládát különállónak kezelték, hiszen a ládák egyesítésekor egyetlen eleme sem került bele a közös tárgykészletbe, valamint, hogy a Várday Pálhoz köthető öltözékeket is elválasztották a benne lévő kincsektől. Sajnos azonban a 16. század második felének töredékes regesztrumaiban már nem találjuk nyomát az ily módon egyben tartott klenódiumoknak, így arra sem kapunk megnyugtató választ, vajon Bakócz Tamás hagyatéka ösztönözte-e a D jelű láda felszereléseinek egységben kezelését.

Bakócz-paramentumok szétszórva

A 16. század második felének regesztrumai részben a pozsonyi káptalan őrizetére bízott, tehát Pozsonyban maradt klenódiumokról⁹³ adnak hírt, amelyek között felismerhetők a Nagyszombatba szállítás után hátramaradt tárgyak is,⁹⁴ és ezzel egy időben feltűnnek a Szent István első vértanúról elnevezett prépostság felszerelése is, külön lajstromozva, köztük olyan értékes, az esztergomi székesegyház korai történetéhez kötődő ereklyékkel, mint Szent Adalbert palliuma.⁹⁵ E két 1566-ban készült leltár esetében ládákba csomagolt állapotot találunk, csakúgy, mint az 1594 augusztusában kelt lajstromban,⁹⁶ amely összesen három ladányi liturgikus eszközt sommáz, benne Oláh Miklós (1553–1568), Verancsics Antal (1569–1573) esztergomi érsek miseruháival, illetve az esztergomi klenódiumok egyes kiemelkedő darabjaival, a Mátyás-kálváriával, Zeleméri László keresztjével, s köztük egy arannyal szőtt, emelt virágokkal díszített, vörös színű atlaszselyem kappával, ami a megfogalmazás szerint *néhai Tamás érseké* volt.⁹⁷ (FÜGGELÉK, 4.) Az esztergomi liturgikus felszerelések sorsát mutatja, hogy létezik egy 1594 novemberben kelt jegyzék is, amely a Thurzók zsolnalitvai (Lietava, SK) várában elhelyezett értékeket rögzíti: dokumentumokat és nyolc különböző méretű kárpitot.⁹⁸ Az esztergomi kincsek történetének szempontjából fontos kérdés, hogy hol írták össze a meglehetősen töredékesnek tűnő 1594. augusztusi leltárt, illetve honnan menekítették Zsolnalitvára az ott összefoglalt kincseket?

A 15 éves háború Duna-menti várostromainak következményeként született 1594. augusztusi leltárban visszaköszön a Pozsonyban hagyott, és 1566-ban még ott is őrzött ereklyék közül három, de a leltár töredékes jellegére a textilneműek közül hiányzó antependiumok és kendők, egyéb kárpitok, illetve az esztergomi felszerelések eddig megismert összetételétől és volumenétől elmaradó mennyiség is utal. Az ötvöstárgyak között eddig ismeretlen módon világi értéktárgyak (asztalneműek, ékszerek, övek) is felbukkannak benne.⁹⁹ Ugyanakkor feltűnő a leltár Oláh Miklós és Verancsics Antal érsekre vonatkozó emlékezete és a már említett, kiemelkedő jelentőségű esztergomi kincsek jelenléte.

Oláh Miklós személye ötvöstárgyakkal és öltözékekkel kapcsolatban merül fel. 1562-es végrendeletével összevetve talán azonosíthatjuk mellkeresztjét, misekancsóját, és kelyhét.¹⁰⁰ E tárgyak lokalizálása nem könnyű, hiszen liturgikus felszerelések éppúgy megtalálhatók voltak az érsek nagyszombati, mint pozsonyi és bécsi rezidenciáján.¹⁰¹ Végakaratóban Oláh azt kívánta, hogy az esztergomi főszékesegyházra hagyott klenódiumok őrzési helyükre, Nagy-

szombatba kerüljenek. A leltár harmadik ládájában jegyzett öltözékek között Verancsics Antal neve is több ízben említésre kerül. Az 1573-ban elhunyt érsek tartózkodási helyére vonatkozó kutatás is inkább a pozsonyi érseki ház használatát támasztja alá, ugyanakkor végrendeletében az esztergomi egyházra hagyott tárgyak közül egyet sem tudunk azonosítani az 1594. augusztusi leltárban olvasottakkal.¹⁰² Ugyanitt, a harmadik láda paramentumai között olvasható *Welikíy* vezetéknev feltételezhetően az 1588-ban Nagyszombatban elhunyt Velikey György örkanonokra vonatkozik, ez esetben a leltár tartalma talán nagyszombati eredetű.¹⁰³

A Zsolnalityán, Thurzó György birtokán biztonságba helyezett értékek között nincsenek liturgikus felszerelések, a dokumentum alapján azonban a nyolc kárpit közül öt Oláh Miklós címerét viselte.¹⁰⁴ Végrendeletében Oláh érsek összesen kilenc kárpitot hagyott az esztergomi székesegyházra különböző rezidenciáiról.¹⁰⁵

A fentiek alapján Nagyszombat és Pozsony egyformán számításba jöhetnek az összeírás helyszínéként, így sajnos Bakócz Tamás érsek említett vörös színű kappájának (4) provenienciáját sem tudjuk egészen pontosan meghatározni. A későbbi leltárakban kimutatható egy vörös atlaszelyemként vagy tiszta selyemként definiált kappa aranyfonállal szöve és virágokkal díszítve, azonban Bakócz Tamás címeréről többé nem tesz említést egyetlen lajstrom sem. Részben a vörös kappák csoportjában elfoglalt helye miatt, részben a tárgy jellegzetességeinek megfogalmazása alapján, valamint az említésre kerülő ábrázolás nyomán azonosítható a tárgy a 16. század vége¹⁰⁶ és 1770 között. Eszerint a pluviale hátoldalát hímezett pajzs díszítette a Három királyok imádatát megjelenítve.¹⁰⁷ Az 1770-es összeírás a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében említi utoljára.

Az 1609-es leltárban a vörös színű kappák csoportjában e fenti tételt követi egy másik, korábban (1600) is felbukkanó, vöröses fekete színű, aranyfonállal szőtt selyem pluviale, hátoldalán a gyermek Jézust karjában tartó Szűz Mária ábrázolásával, amelyen még ekkor is megtalálható volt „Tamás bíboros címere”.¹⁰⁸ (FÜGGELÉK, 5.) A leltárszövegekből sajnos nem állapíthatjuk meg egyértelműen, hogy Bakócz Tamás érseki vagy bíborosi címerét helyezték-e el rajta. A 17. században még kimutatható.

A kappák sorában található egy „Tamás érsek címerével” jelzett zöld színű selyemből készült darab is, a fentiekhez hasonlóan brokát, amelynek pajzsán a Feltámadás jelenete volt látható.¹⁰⁹ (FÜGGELÉK, 6.) Későbbi lajstromokból kiderül, hogy a pajzs alatt vastos aranyfonalas bojtok függtek, és a 18. század közepén még a csatja is megvolt. Utolsó

említése 1770-ből való, egészen addig használták, noha stólája már nem volt.

A 17. század kezdetén még bizonyosan megvolt az a fekete színű bíbor pluviale, amely Bakócz Tamás köpenyei sorában az utolsó. A Kutassy Jánost még élőként említő, ezért feltételezhetően 1601 szeptembere előtt keletkezett jegyzék a fekete kappák csoportjában tesz róla említést, egészen részletesen leírva azt: „Új szép fekete bíborból készült kappa, pajzzsal, amelyen egy apostol és alatta angyalok láthatók, alatta Tamás érsek címere. Elöl a szélek arany és ezüstfonálból és vörös selyemfonálból szöve. Megvan, a pajzs változatlan, egy másik kappáról áttéve.”¹¹⁰ (FÜGGELÉK, 7.) Sajnos azonban a 1600-ban meglévő címeres pluvialénak a későbbi leltárakban nyoma vész, ebben a formájában első említése az utolsó.

A leltárbejegyzés utolsó mondata az egész inventáriumon végighaladó későbbi ellenőrzésből származik. Megfontolásra mindenképpen érdemes, hogy az *újként* jegyzett selyembrokát öltözék pajzsa e szerint másik tárgyról származik. A tárgyak megújításának vagy *renoválásának* egyik jellegzetes formája ez, amellyel gyakran találkozunk a kincstár felszereléseinek történetében, hogy a meglévő nemes szövetdarabokat és hímezett szegélyeket, keresztekét, egyéb ábrázolásokat eltéve, megrongálódott öltözékek javítására használják, így megmentve a töredékeket is az enyészettől. (Ennek legfontosabb oka, hogy a korábban megszentelt liturgikus tárgyak nem tölthetnek be más funkciót megtört állapotuk egyes fázisaiban sem.) Jelen esetben nem tudjuk, mi válthatta ki az új és szép öltözéken eszközölt beavatkozást, ráadásul a kölcsönzött ábrázolás is töredékesnek tűnik.

A 16–17. század fordulóján készült leltár a tárgyakat részletesen írja le, öltözéktípusonként és színük szerint csoportosítva a meglévő készletet, mi több, a kincstári felszerelésekről való gondoskodásnak is megtaláljuk a nyomát benne, hiszen a szöveg más öltözékek felújításáról is említést tesz ebben az időben. A fehér miseruhák csoportjában található kilences számú „nagyon kopott” kazuláról megtudjuk, hogy az inventárium készítését követően lefejtették róla keresztjét (amelyen négy kép és egy püspöki címer volt) és egy, Kutassy János idején készült fehér damaszt miseruhára helyezték.¹¹¹ Az 1600 körülre datált leltár szerkezetéből, részletező, állapotfelmérésre, tárgyleírásra is kiterjedő jellegéből arra következtethetünk, hogy ekkorra lehetőség nyílt a felszerelések kicsomagolására, pontos állapotfelmérésére és feltehetően a használat szándéka mellett az időközben megrongálódott, vagy régi paramentumok javítására.

Az esztergomi főszékesegyház készletének 16. század közepén keletkezett dokumentumait egy fehér színű damaszt antependium kapcsolja a szá-

zadforduló leltáraihoz. Az antependiumot a Szent István vértanúról elnevezett prépostság felszereléseit összeíró 1566-os regesztrumban találjuk: „Antependium fehér damasztból, aranyozott fonálból készült különböző díszítéssel és tarka színekkel készített, szép, Tamás bíboros címerével”.¹¹² (FÜGGELÉK, 8.) A prépostságot Kanizsai János érsek alapította 1391-ben, azáltal, hogy a várban meglévő Szent István első vértanúnak szentelt templomot társasprépostsági rangra emelte. A prépostság előjárója egyben a főszékesegyházi káptalan kanonokja is volt.¹¹³ Elképzelhető, hogy az 1566-os inventárium létrejöttében szerepet játszott Radéczy István 1564 novemberében történt Szentistváni préposttá való kinevezése.¹¹⁴ Noha a prépostság a török terjeszkedés következtében ekkorra már elveszítette jövedelmének nagy részét, a rendelkezésünkre álló leltárak közül 1566 és 1610 között háromban is különálló egységként jelennek meg klenódiukai, míg a későbbiekben már csupán egy-egy tárgy kapcsán kerül említésre, hogy a Szent István-prépostság tulajdona. Az említett három lajstrom alapján úgy tűnik, Esztergomból menekített felszerelése igen gazdag volt.

Az 1566-os összeírás ugyan csak a textilneműekről szól, három betűvel jelzett ládát említve (B, C, E), a betűjelekből viszont arra következtethetünk, hogy a liturgikus készlet töredékével van dolgunk. A meglehetősen szűkszavú leírások ellenére is azonosítható néhány paramentum, amely korábban Várday Pál hagyatéki összeírásában is ott volt: így a már említett, Szent Adalbert egykori palliumaként számontartott relikvia, és öt darab kappára való pajzs.¹¹⁵ Ezek szerint a Szent István-prépostság középkori felszereléseit is Pozsonyban helyezték biztonságba, a székesegyház többi liturgikus kellékével együtt. A kutatás során – épp a tömör fogalmazásomdnak köszönhetően – azonban nehéz azonosítani a prépostság E jelű ládájának mintegy 13 darab antependiumát azzal a közel azonos mennyiségű antependiummal, amelyet a káplán házában elhelyezett harmadik és negyedik ládában írtak össze. Mégis, az 1566-ban teljes bizonyossággal Bakócz Tamás egykori tulajdonaként meghatározható, fehér damaszt és aranyfonál szövédékből készült, jellemzően színes antependium vélhetően jelen van a harmadik ládában, amelyben a bíboros fent tárgyalt aranybársony kárpitja (FÜGGELÉK, 2.) és Aragóniai Beatrix szintén aranyos atlaszkárpitja is nyugodott: „Ornamentum altaris de Damasco albo auro et coloribus intertextis”.¹¹⁶

A későbbi leltárakban Bakócz Tamás bíborosi címerével ellátva olvashatunk róla, de a szövegekből az is kiderül, fehér alapon aranyszínű és színes virágok és madarak díszítették.¹¹⁷ 1623-at követően azonban többé nem hallunk a címeréről, s a tárgy

azonosításakor is csupán jellegzetes tarka színének említésére támaszkodhatunk. 1749-ben még a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében írták össze, teljes bizonyossággal azonban már nem ismerhető fel a későbbi inventáriumokban.

Az 1600 körülre datált leltárnak a Szent István-prépostság felszereléseit sommázó egysége azonban ismét fontos megjegyzéssel egészíti ki a maderas díszítésű antependiumról szerzett tudásunkat: „a fent említett két miseruhához hasonló”.¹¹⁸ Ennek megfelelően valóban a miseruhák első tételeként találjuk a címer nélkül hivatkozott darabokat: „Két különféle színű arany- és ezüstoffonálból közbeszórt virágokkal és madárkákkel ékes, ugyanegy damaszközvetből készült fehér misemondó ruha, melyek hátán széles aranykereszt díszlenek a boldogságos Szűz és más szentek képeivel. Megvan hozzájuk való minden tartozék.”¹¹⁹ (FÜGGELÉK, 9–10.) 1610-ig két leltár is (1609 és 1610) külön kezeli a Szent István-prépostság paramentumait, azonban érdekes dolog történik az 1600 körül keletkezett és az 1609-es regesztrumok születése közti időben: a két fent említett két miseruha egyértelmű írásos gesztussal eltűnik a prépostsági öltözékek sorából: az 1609-es leltár prépostsági textileket tárgyaló szakaszának első tételét ugyanis leírták, majd áthúzták.¹²⁰ (Bár ez a tétel csak egy miseruhát említ, sajnos a sorban következő sem a keresett tárgy.)¹²¹ Érdekes, hogy Kutassy János érsek az ismert leltárak közül első ízben szintén 1609-ben jegyezte, az esztergomi főegyházra hagyott liturgikus eszközei között felbukkan egy „fehér miseruha madáralakkal és szép virágokkal díszítve, zöld tafotával bélelve, minden kellékével a humerale kivételével” körülírt ruhadarab.¹²² A leírás sajnos csak részben feleltethető meg az általunk hiányolt öltözékeknek, így csupán a gondolat erejéig engedhetjük meg a feltételezést, hogy a miseruhákat Kutassy János használta volna.

A Szent István-prépostság kincsei tehát minden bizonnyal eljutottak Nagyszombatba. Ugyan a fehér miseruhákon lévő esetleges címeréről nem tudósít egyik lajstrom sem, az említett antependiummal (8) való összetartozásukat nem vonhatjuk kétségbe, s így egy töredékes öltözékkészlet bontakozik ki előttünk.

A fenti leírásban a miseruhák hátoldalán találnak egy-egy hímzett keresztet Szűz Mária és a szentek ábrázolásával, ezért e két kazulát megkülönböztethetjük attól az ugyancsak aranyfonállal szórt fehér színű miseruhától, amelyen megtalálható volt Tamás érsek címere, továbbá az elején és a hátulján egyaránt hímzett díszítést – és nem keresztet – hordozott a 17. századi hivatkozásai szerint. „Fehér miseruha aranyfonállal szöve, vö-

rös vászonnal bélelve, elöl és hátul a nyolc apostol képével és az Angyali üdvözlettel, valamint a leg-hátul alul Tamás érsek címerével. Minden kelléke megvan.”¹²³ (FÜGGELÉK, 11.) Az elől-hátul egy-egy hímezett oszlopban elrendezett szentek alakjai az Angyali üdvözlet ábrázolásával kiegészítve az itáliai oszlopos (kolonnás)-típusú miseruhák közé tartozhattak.¹²⁴ Az ismert esztergomi leltárakban ritkán kerülnek említésre hasonló öltözékek.

1687-től kezdve kimutatható egy másik fehér színű kazula ezüsttel és aranyvirágokkal szöve, gyönggyel gazdagon hímezett kereszttel díszítve, amelyen az „Erdődi” címet két, szintén gyöngyhímzéses angyal tartotta.¹²⁵ (FÜGGELÉK, 12.) Az öltözéket az inventárium szerint Szelepcsényi György esztergomi érsek hagyta a kincstárra.¹²⁶ Különös módon korábban nem mutatható ki a leltárban, ellenben a 18. század folyamán végig. Utolsó ismert feljegyzésekor, 1770-ben stólával és manipulussal írják össze a nagyszombati székesegyház konzisztórium helyiségében.

A 17. század elejének három igen bőséges információt szolgáltató leltárában (1600 körül, 1609, 1610), újfent a Szent István prépostság javai között, az utolsó Bakócz Tamás címerét viselő liturgikus ruha egy „[h]alvány vörös színű miseruha virágos bíorból, arannyal és virágokkal szöve, széles kereszttel, amelyen képek vannak, középen Szent Péter, kétoldalt az Angyali üdvözlet, alatta két apostol és Szent Borbála, legalul az érsek címere”.¹²⁷ (FÜGGELÉK, 13.) A miseruha említése a 17. századi leltárakban nem tér el egymástól. A 18. században, 1749-ben készült egy átfogó leltár a Nagyszombatban lévő káptalani kincsekről, s ebben található egy kiegészítő jegyzék, amely sommázza azokat a klenódiумokat, amelyeket a korábbi, 1720-as lajstromból kihagytak. Ebben a vörös színű miseruhák csoportjában felbukkan ismét a fenti öltözék, mint a Szent István prépostság klenódiума, később azt is megtudjuk, hogy a sekrestyében őrizték.¹²⁸ Fontos kiemelni, hogy időközben alapszövetében történetelt változás, hiszen korábbi jellegzetes halvány vörös színe 1749-ben meggyászszíneként kerül említésre.¹²⁹ A két időpont között, 1735-ben is összeállítottak egy leltárt a nagyszombati székesegyház sekrestyében őrzött tárgyakról. Ebből az előzőnél kevésbé részletes lajstromból a vörös miseruhák között egyetlen Bakócz Tamás névvel jelzett miseruháról olvashatunk, amely igen tömör megfogalmazásában a szentek ábrázolásait *statua*-nak nevezi: „Selyem, Bakócz-kazula, szentek álló alakjaival a közepén, arannyal szöve.”¹³⁰

Az eredetileg halvány vörös színű miseruhan kívül egyetlen paramentumot találunk még, ami Bakócz Tamás címerét viselte, egy vörös fonállal

szőtt brokát antependiumot, aranszínű virágokkal ékesítve, s amely a 17. század közepén még azonosítható volt.¹³¹ (FÜGGELÉK, 14.)

Töredékek

Ahogy a 17. század elején kimutatható a tárgyak *renoválásának* gesztusa a káptalan gondoskodása jóvoltából, a későbbiekben is számos jel utal arra, hogy a tárgyak alakja folyamatos változásban volt.¹³² A leltárakban részben a *felújítás* tényének feljegyzéséből, részben a töredékek lajstromba vételéből következtethetünk a történetekre. Több darabra esett vagy szedett tárgyakról, apró darabokról az első ismert leltáraktól kezdve értesülünk a kincstár leltáraiból, jelen kutatásban azonban fontos szerepe van a hímezett képek, keresztek és címerek önálló tételeként való említésének is.¹³³

A feltehetően Pozsonyban, 1650-ben felvett leltár több, gyönggyel ékesített, hímezett kép (*imagines acu pictae gemmis ornate*) meglétét tanúsítja, amelyek egykor középkori miseruhák féltett díszei voltak, de mellettük felbukkan egy vörös textilre készült Pázmány-címer is.¹³⁴ A közeli és a távoli múlt rekvizitumai között négy évvel később kimutatható „egy régi, miseruhára való kereszt az Erdődi család címerével”, 1770-ben szintén, „arannyal szőtt anyag, miseruháról kereszt formában (ki)vágva Bakócz Tamás esztergomi érsek címerével rávarrva (...)”.¹³⁵ (FÜGGELÉK, 15.) Mivel töredékekről van szó, a leltárban megjelenő további, talán Bakócz Tamás címerével jelzett hímezett keresztekre vonatkozó adatok egymással való megfeleltetése nehézkes. Jellemzően a 17. század második feléből vannak ilyen adataink, amikor a Bakócz-paramentumokról szóló közlések megfogalmaznak. Ennek oka lehet a középkori-kora újkori öltözékek minőségében bekövetkező romlás, amit alátámaszt az *antiqua* jelző gyakori használata,¹³⁶ a már említett felújításokra vonatkozó megjegyzések,¹³⁷ a töredékek megszapordó jelenléte,¹³⁸ külön regisztrálása,¹³⁹ vagy a megromlott állapot jelzése.

A hímezett keresztek mellett más érsekek ugyancsak hímezett címerein túl természetesen Bakócz Tamás érsek jelvényei is jelen vannak a leltárakban, amely szintén a szétbontott öltözékek tartozéka lehet. 1678-ból, majd 1687-ből van címeres miseruha-keresztre vonatkozó adatunk.¹⁴⁰

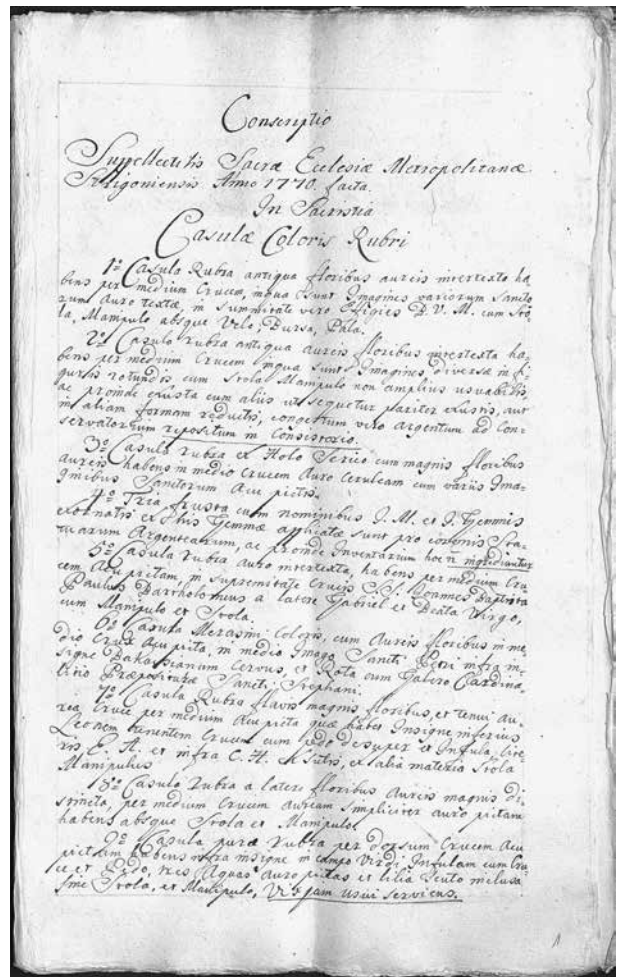
A megszapordó töredékek jelenléte arra utal, hogy a 17. század elején felmérhető, hirtelen nagyobb tömeget mutató Bakócz-paramentumok amortizációja a 17. század közepére kézzel foghatóvá vált. Ennek ellenére három tárgy nagy valószínűséggel

megérte a 18. század végét: a vörös színű atlaszse-lyem kappa (4), a zöld színű bíbor kappa (6) és a Szent István-prépostsághoz tartozó, eredetileg halvány vörös színű, később meggyzínűként említett miseruha (13). Nincs kizárva azonban, hogy lappangó, azaz a kutatás címerek alapján történő azonosítása során nem felismert tárgyak is jelen voltak még ekkor a kincstárban.

Ami kimaradt

A Bakócz Tamás bíboros-érsek által birtokolt, az esztergomi székesegyházban nagy gonddal létrehozott temetkezőkápolna egykori liturgikus készletét alkotó textilek kutatása során első körben a leltárakban hivatkozott, Bakócz személyére vonatkozó emlékezetre támaszkodtam. A rendelkezésre álló, csaknem négyszáz évet felölő regesztrumok alapján rekonstruált öltözékek mégis hiányosnak tűnnek. Feltűnő például az öltözékegyüttesekhez tartozó dalmatika-párok hiánya, és az a tény, hogy a biztosan a főszékesegyházra hagyott három főpapi infula egyszer sem kerül a bíboros személyével összefüggésben említésre a szövegekben.¹⁴¹ De az 1530-as sági konvent előtt tett panaszban felsorolt padtakaróról, illetve a korban gyakran használt ol-tárpárnákról sem értesültünk a levéltári adatokból. Ez utóbbi forrás nyomán joggal feltételezhetjük, hogy az eredeti felszerelés volumene jóval meghaladta a jelenleg rekonstruált mennyiséget.

Fontos kiemelni, hogy a jelenlegi miseruha egyik legjellegzetesebb paraméterét, a kör formájú hímzett képekkel díszített keresztet egészen a 18. század elejéig nem említik egyik leltárban sem. Az 1708-as igen bőséges információt tartalmazó regesztrumban viszont felbukkan egy régi, vörös színű miseruha, arany virágokkal szöve, közepén kereszttel, amelyen különböző képek vannak kör alakzatban.¹⁴² (FÜGGELÉK, 17.) Az 1720-as és 1749-es leltárak vonatkozó bejegyzései azonosak ezzel, hozzáátéve, hogy a tárgy a sekrestyében található. 1770-ben megtudjuk, hogy megvan a hozzávaló stóla és manipulus is, valamint, hogy „a továbbiakban nem használatos, ezért másokkal együtt megvarrták, hogy egyformák legyenek, azaz más formára kicsinyítették, az ezüstöt összegyűjtötték és a konzisztóriumban megőrzésre elhelyezték”.¹⁴³ (3. kép) E bejegyzés rendkívüli jelentőségű a miseruhák átszabása, kicsinyítése szempontjából. Tudjuk, hogy a középkori és kora újkori miseruhák mérete egészen eltért a ma ismert „hegedű” formájú miseruhákétól, hosszúságukra és szélességükre nézve egyaránt, konkrét ismerettel azonban eddig nem rendelkezünk az átalakításokat illetően.¹⁴⁴ Mivel az

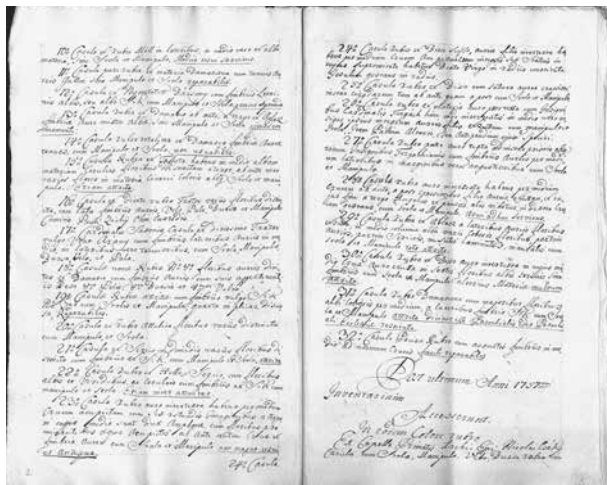
3. Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta. Esztergom, Prímási Levéltár (AEV, nr. 7123.)

1770-es bejegyzésből pontosan nem derül ki az átalakítás ideje, erre vonatkozóan tehát terminus ante quem-ként értelmezhetjük.

A „rég, vörös színű” miseruhát követően néhány tétellel alább tudomást szerzünk arról, hogy volt egy másik vörös színű, arannyal szótt miseruha is, amelynek a közepén hímzett kereszt volt „hat kerek képpel a hátán, közöttük kiemelkedő virágokkal két amfóra, ugyancsak hímzett, elején szintén kereszt aranszegélyből, stólaival és manipulussal, nem nagyon használt, de régi”.¹⁴⁵ (FÜGGELÉK, 18.) (4. kép)

E tulajdonságok alapján mindkét miseruha potenciálisan bővítheti a Bakócz-klenódiумok körét.¹⁴⁶

Egy 1751-ben kelt konzisztoriális jegyzőkönyvi bejegyzés nyilvánvalóvá teszi a régi miseruhák használaton kívül helyezésére vonatkozó gyakorlatot, miszerint ekkor a káptalan jelen lévő tagjai elhatározták, hogy a megromlott állapotú kazulák helyébe

4. *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta. Esztergom, Primási Levéltár (AEV, nr. 7123.)*

más, selyemből készültek kerüljenek.¹⁴⁷ Ezek alapján láthatjuk, hogy a század közepén is folyamatos a liturgikus felszerelések karbantartása, ami olykor a régi, esetleg elhasznált öltözékek forgalomból való kivonásával, némely esetben átszabásával járt.

A Bakócz-miseruha és a Gyümölcsoltó Boldogasszony-kápolna egykori liturgikus textiljei

Levéltári kutatásom kiindulópontjaként feltételeztem egy tárgyi környezetet, amelynek a ma Bakócz Tamás miseruhájaként ismert öltözék egykor része volt. A rendelkezésünkre álló írott forrásból egy minden apró részletében magas igényvel, bőségesen felszerelt kápolna képe bontakozik ki a papi öltözékeket és a berendezést tekintve egyaránt, ugyanakkor végeredményként tizennégy darab textilneműt tudunk azonosítani a később eltelt négyszáz év leltárai alapján. (Sajnálatos módon a rendelkezésre álló 19. századi, 20. század eleji leltárakban nem lehet azonosítani a Bakócz-miseruhát.) A kutatás során kizárólag a Bakócz-címerrel említett paramentumokat emeltem be a tárgyi környezet darabjai közé főként azért, mert egyéb leírásra nem támaszkodhattam az egykori felszerelések kinézetét illetően, csupán a címerre, mint az egykori tulajdonos vagy adományozó jelvényére. E tárgyakon túl kettő, a forrásokban felbukkant miseruháról feltételezem, hogy a kápolna liturgikus készletét gazdagította még (17, 18), mert leírásuk több ponton megegyezik a mai Bakócz-miseruhával.

A címerre mint azonosító jelvényre támaszkodó kutatás során azonban több esetben bebizonyosodott, hogy forrásokban való említésük nem követke-

zetes, így valószínűleg vannak olyan esetek, amikor a korábban regisztrált, meglévő címet a későbbiekben már nem említi a forrás, vagy a címerre való hivatkozás újra visszatér. A leltáraknak ezt a tulajdonságát felismerve valószínűsíthető, hogy vannak olyan, eredetileg Bakócz Tamás használatában lévő textilneműk az inventáriumokban, amelyek címere sosem került feljegyzésre. (Emellett lehettek olyanok is, amelyeken nem is volt címer.) Hasonlóképpen bizonytalan az azonosítatlan bíborosok, illetve érsekek említése. Ilyen például az 1609-es regesztrumban két esetben is olvasható „*insignia cuiusdam cardinalis*” a feljegyzést bár figyelemmel kísértem, de mivel a későbbi forrásokban nem derült fény a címer tulajdonosára, nem tartottam indokoltnak a két darab tárgyegyütteshez tartozását.

Az egykori Bakócz-kápolnának az esztergomi kincstár leltárai nyomán kibontakozó felszerelés-állományának képe tehát, a fent hivatkozott forrásokhoz képest igen töredékes, és sajnos kronologikus folytonossága is fehér foltokkal tűzdelt. Mindazonáltal a rögzített bejegyzések alapján megállapíthatóvá válik a tárgyak életében számos fontos mérföldkő a menekítéstől a pozsonyi leltárakig, illetve a nagyszombati székesegyházban való elhelyezésig, és érzékelhető a tárgyak élettartamában bekövetkező számos változás, a lefejtett címerek, kazulakeresztek megjelenésével és bizonyos öltözékek eltűnésével. Az inventáriumok emellett, hogy az öltözékek tárolásának számos körülményére fényt derítenek, újabb kérdéseket is felvetnek, így például a Szent István-prépostság szerepét a Bakócz-felszerelések menekítésében.

A tárgyi kontextus kutatása a jelenleg Bakócz-miseruhaként ismert öltözék provenienciájának megállapításához elengedhetetlen volt. Mégis, a feltárt tárgyi háttér ellenére sem egyszerű pontosan meghatározni a ma ismert miseruha eredetét, hiszen jelenlegi formájában nem feleltethető meg egyértelműen egyik leírásnak sem.

A tárgy legkorábbi képi forrása Dankó József 1880-ban megjelentetett *Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából* című munkájában található. Beszédes Sándor a miseruha hátoldalát kapta lencsevégre. Felvételén az öltözék meglehetősen viseltes állapotú, az alapszövet a vállakon és középtájt roncsolódott, jól kivehetőek a lebegő szálak a fotográfián. Emellett meglepően rossz állapotban voltak a tondóképek is, a háttér aranyozott ezüstoffalai sok helyen fellazultak és elváltak az alaptól, de a kopás és szakadás több helyütt kivehető a hímzett rombuszszegélyen is. Kilenc évvel később Fraknoi Vilmosnak a bíboros műtárgyairól szóló tanulmánya illusztrációjaként Dörre Tivadar 1881-ben készített rajza szerepel a miseruha hátol-

daláról.¹⁴⁸ Ezeken a képeken is már a mai méret, forma és elrendezés ábrázolódik, és az öltözék szegélye is azonos a maival. Tudjuk, hogy a miseruha a magyarországi történeti tárlatokat megelőzően szerepelt az 1873-as bécsi világkiállításon is.¹⁴⁹

A tárgy kincstárleltárakban való azonosítása során ezért nem szabad figyelmen kívül hagynunk a lehetőségét annak, hogy az időről időre megváltozott. Így a meghatározás kérdése szorosan összefügg azzal, hogy tetten érhetjük-e a szövegekben a tárgy metamorfózisának egyes fázisait. A kutatás során ezért legfőképpen a miseruha karakteres tulajdonságait kell szem előtt tartanunk. E tekintetben prioritást élveznek azok a jellegzetességek, amelyek az általánostól eltérőek. A Bakócz-kazula esetében ilyenek a kör alakú (tondó) képek, az all'antica hímzés, a ruha elején elhelyezett szegélydíszből készült keresztforma, Szent Tamás apostol ábrázolása és a címer. Ugyanígy fontos az ábrázolások megnevezése, a hátoldal tondóinak elhelyezkedésére utaló megjegyzések, a tondók száma és az alapanyag meghatározása.

Dankó József az 1609-es leltár bevezetőben említett passzusát feleltette meg a 19. század második felében meglévő „Bakacs-féle miseruhának”.¹⁵⁰ (13) Az azonosság megállapításához a miseruhán látható Angyali üdvözlés jelenete, Szent Péter alakja, két másik apostol említése, a ruha arany virágokkal díszített (halvány) vörös színe, és egy bíborosi címer említése szolgáltatott alapot. A kutatás elfogadta Dankó József kanonok nézetét, annak ellenére, hogy sem a képek száma, sem a miseruha alapszövetének színe nem felelt meg a mai tárgy részleteinek. (A leltárakból kiderül, hogy utóbbit 1749-re kicserélték, meggyászínú alapot kaptak a hímzések.) Az eredeti szövegben szerepelt még Szent Borbála alakja a felsoroltak mellett, amelynek magyarázatát a kutatók részben a leltárkészítők számlájára írva annak téves azonosításában látták, hiányát pedig egy korábbi átalakítás járulékos káraként könyvelték el.¹⁵¹ Borbála alakja a 17. század közepén még biztosan rajta volt a kereszten, de a vonatkozó bejegyzésből az is kiderül, hogy sorban a három apostol figurája után következett, őt követte „Tamás érsek címere”.¹⁵² A későbbi bejegyzések, amelyek 1770-ig igazolják a tárgy jelenlétét a Szent István prépostság felszerelési között, már nem részletezik az ábrázolásokat, csupán Szent Péter alakjáról és Bakócz Tamás bíborosi címeréről ejtenek szót¹⁵³ (3. kép).

Így tehát bizonyos, hogy a 17. század közepéig létezett egy Bakócz Tamás címerével ellátott miseruha a kincstárban, amelynek hímzett *széles* keresztjén középtűt fent Szent Péter, kétoldalt az Angyali üdvözlés egy-egy alakja, a hosszanti száron még két

apostol és Szent Borbála, valamint a címer helyezkedett el. Alapszövege ekkor még halványvörös lehetett, fémfonállal szőtt virágokkal, amit 1749 előtt kicseréltek. Nem tudjuk azonban, hogy ez a változtatás még milyen más beavatkozással járt, és az 1770-ben megemlített miseruha mennyiben tért el a korábitól. Sajnos egyetlen bejegyzés sem tér ki arra, hogy a miseruha keresztjének hímzései milyen alakúak voltak, nincs utalás arra, hogy tondó formában helyezkedtek volna el az ábrázolások, noha egy bizonytalan, 1735-ös feljegyzés *statuá*-nak, azaz *álló alaknak/szobornak* nevezi a képeket.¹⁵⁴ (Érdekes, hogy leltárak 1770-ig végig a Szent István-prépostság tulajdonaként emlékeznek meg a tárgyról.)

Éppen ennek a miseruhának az 1770-es leltárban való szerepeltetése okán támad kételyünk, hogy valóban ez fed-e a mai kazula 18. századi alakját, hiszen ugyanebben a lajstromban jelenik meg a már említett két másik vörös színű, kör alakú képekkel hímzett keresztes miseruha is, a ma ismert kazula néhány rendkívül jellegzetes vonását megidézve. (FÜGGELÉK, 17–18.) Az 1770-es leltár 23-as számú tétele sorolja fel a hat kör alakú képet, köztük két vázából kiemelkedő virágos hímzést, valamint a miseruha elején található, aranyszegélyből készült keresztet. (18) Véleményem szerint ezek olyan paraméterek, amelyek egészen pontosan idézik meg a mai miseruha egyedi részleteit. A leírás ugyanakkor problémás is, hiszen nem említ címet, nem határozza meg a képek ábrázolásait, és egyelőre kérdéses a „két amfora kiemelkedő virágokkal” kifejezés pontos értelmezése is.¹⁵⁵

A Bakócz-miseruhán található címer hasonlóan a kör formájú képekhez fontos jellegzetessége a mai tárgynak, azonban elrendezése és technikai részletei másodlagos felhasználásra utalnak.¹⁵⁶ Ez azonban nem zárja ki, hogy Bakócz Tamás bíboros volt a miseruha eredeti possessora, hiszen a miseruha tondó, illetve all'antica hímzései egyértelműen datálhatók a 16. század első negyedére, továbbá azért, mert bár a címerek cseréje a használó személyének megfelelően ugyan szokás volt, de a tárgyak későbbi „visszadátumozása” nem volt része ennek a gyakorlatnak.

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy – köszönhetően a kincstári felszereléseket, főleg a textilműveket ért folytonos *megújító* tevékenységnek – a 18. század végére jelen volt a kincstárban legalább két olyan miseruha, amelyeknek sok közös vonása volt a mai tárggyal, és amelyeket korábban, a 18. század második felében átalakítottak a kor divatjának megfelelően.¹⁵⁷ A beavatkozás következtében csonkulhatott rajtuk a hímzett dekoráció, főként az all'antica hímzés. Feltehetően a két vörös színű tondóképes miseruha hasonló volt egymáshoz technikailag,

kompozicionálisan és minőségben, hiszen csak ezt a két tondóképpel definiált ruhát említik a leltárban, ami alkalmat adhatott a későbbiekben arra, hogy egymással helyettesítsék a megrongálódott darabokat. A tisztánlátáshoz nagy szükség lenne a 19. századi leltárak és dokumentumok tanulságaira, hiszen tudjuk, hogy mind Scitovszky János, mind Simor János érsek gondot viselt a Főszékesegyházi Kincstár

gyűjteményében lévő, történelmi emlékezettel bíró tárgyakra.¹⁵⁸ A miseruha 19. századi története azonban a viszonylag gazdag érseki forrásanyag ellenére nehezen felderíthető. Sajnálatos módon kevés a megismerhető leltárszöveg ebből az évszázadból, de az érseki iratokban sem bukkant még fel olyan dokumentum, ami érdemben járulna hozzá a miseruha 19. századi történetéhez.¹⁵⁹

FÜGGELÉK

BAKÓCZ TAMÁS CÍMERÉVEL ELLÁTOTT TÁRGYAK AZ ESZTERGOMI FŐSZÉKESEGYPHÁZ LETTÁRAIBAN (16–19. SZÁZAD)

<p>1.
<i>Emelt virágos aranybársony kárpit néhai Tamás bíboros, érsek címerével a közepén</i></p> <p>1549. október 16.¹⁶⁰
<i>Auleum de veluto aurato elevato floribus, cum insignibus quonda Thomae Archiepi, Cardinalis, in medio</i>
(In Cista Quarta; D)</p> <p>1553. július 15.¹⁶¹
<i>Auleum de veluto aurato elevato floribus cum insigniis condam Thome cardinalis</i>
(In cista 4 sub littera D)</p> <p>1553. december 17.¹⁶²
<i>Ornamentum de veluto aurato elevato floribus cum insignibus qdam Thome cardinalis</i>
(ladula D)</p> <p>16. század vége¹⁶³
<i>Auleum de veluto aurato elevato floribus cum insignibus quondam Thomae Cardinalis</i>
(In cista quarta sub littera D)</p> <p>2.
<i>Aranybársony kárpit Tamás bíboros érsek címerével</i></p> <p>1549. október 16.¹⁶⁴
<i>Auleum de veluto aureo cum insignibus Thomae Archiepi Cardinalis</i>
(In domo Capellani; In tertia cista; 113)</p> <p>1553. július 15.¹⁶⁵
<i>Auleum unum exceptum deauratum cum insigniis reverendissimi domini condam Thomae Cardinalis</i>
(ex cista A)</p> | <p>3.
<i>Antependium aranyval szöve, Krisztus keresztről való levételének ábrázolásával</i></p> <p>1549. október 16.¹⁶⁶
<i>Ornamentum altaris auro contextu cum figura depositionis domini</i>
(In cista quarta)</p> <p>1553. július 15.¹⁶⁷
<i>Hornamentum altaris auro Intertextum Cum figura depositionis domini</i>
(In Cista 4 sub Ira D)</p> <p>1553. december 17.¹⁶⁸
<i>Ornamentum altaris auro intertextum, cum figura depositionis domini</i>
(In ladula D)</p> <p>16. század vége¹⁶⁹
<i>Ornamentum altaris auro intertextum cum figura depositionis Domini</i>
(In cista quarta sub littera D)</p> <p>1600 körül¹⁷⁰
(5) <i>Auleum parvum, sed pretiosum aureum seu ex aureis filis contextum, cum imagine Depositionis Christi, ex cuius dextra parte extat imago Davidis prophetae, a sinistra vero est imago Isaiae prophetae cum insigniis Archiepiscopi Thomae Extat</i>
(Aulea et tapetia)</p> <p>1609. március 30.¹⁷¹
(5um) <i>Auleum parvum aureorum florum texturae cum imagine Depositionis Christi de cruce, ex cuius dextra parte extat imago Davidis Prophetiae, a sinistra uero Isaiae Prophetiae cum insigniis Thomae Archiepiscopi</i>
(Aulea et tapetia)</p> |
|---|---|

1610¹⁷²

V. Auleum parvum aureorum filorum texturae cum imagine depositionis Christi de cruce, ex cuius dextra parte exstat imago Davidis prothetae, a sinistra vero Isaiae Prophetae cum insigniis Thomae archiepiscopi
(Auleae et tapetes)

1650 körül¹⁷³

(5) *Auleum parvum aureum seu ex aureis filis contextum, cum imagine depositionis Christi, ex cuius dextra parte exstat imago Davidis, a sinistris vero exstat Isaiae*
(In ladula magna nova alias quarta)

1659¹⁷⁴

11mus Flandrici operis perelegans artificiosus auro intertextus cum depositione Christi de cruce
(Tapetes)

4.

Vörös színű kappa arany atlasz(selyemből) emelt virágokkal díszítve az egész, nagyon értékes néhai Tamás érseké

1594. augusztus 2.¹⁷⁵

Item alia una cappa rubra ex atlatz aureis, ac eleuatis floribus per totum ornata, satis pretiosa Thomae quondam archiepiscopi
(In tertia ladula lignea et longa ac simplici)

1600 körül (1597–1601)¹⁷⁶

Prima rubra pretiosa ex raso rubro florisato, aureis floribus variegata habens galerum cum imaginibus trium regem. Extat
(Cappae rubrae)

1609. március 30¹⁷⁷

Prima cappa pretiosa ex atlasco rubro cum floribus ornata, habet galerum cum imaginibus trium regum

? 1623. július 3.¹⁷⁸

Prima cappa aureis filis texta cum floribus habet galerum magnum cum fibula argentea
(Cappae rubrae)

? 1654. április 18.¹⁷⁹

Pluviale rubrum ex holoserico aureis filis intertextum antiquum

? 17. század vége¹⁸⁰

Pluviale rubrum ex holoserico florido cum variis floribus auro intertexta

? 1708. április 13.¹⁸¹

(95) *Pluviale rubrum ex holoserico auro textum continens in exposituris effigies diversorum sanctorum*

? 1720. augusztus 10.¹⁸²

(95) *Pluviale rubrum ex holoserico auro textum continens in exposituris effigies diversorum sanctorum. In sacristia.*

1735. április 20.¹⁸³

Pluviale ex trador cum armis Bakacianis
(Pluvialia rubri coloris)

1749. július 11.¹⁸⁴

(95) *Pluviale rubrum ex holoserico auro textum continens in expositionis effigies diversorum sanctorum. NB sancti dependentia a tergo visuntur 3 reges adorantes Nativitatem*

1770¹⁸⁵

4. *Pluviale rubrum ex auro trador dives, sed vetus in dependentiis a tergo exutam Nativitatem Domini Nostri Jesu Christi habens sine stola argentea, ab antiquitate consumptum*

5.

(Harmadik) kappa bíborból, vagyis vöröses feketés színű selyemből, arany színű rózsákkal szöve, pajzsán Szűz Mária karjában a kised Jézussal, rajta Tamás érsek címerével

1600 körül¹⁸⁶

(Tertia) *cappa ex purpura seu holoserico viloso rubri nigrique coloris, aureis rosis intertextis, habens galerum cum imagine Beatae Virginis infantem baiulantis, in quo extant insignia Archiepiscopi Thomae. Extat*
(Cappae rubrae)

1609. március 30.¹⁸⁷

Secunda cappa ex holoserico viloso rubri nigrique coloris aureis rosis intertexta, habet galerum cum imagine B. Virgines infantem baiulantis, cum stemmate Thomae Cardinalis
(Cappae rubrae)

1610¹⁸⁸

Secunda cappa ex holoserico viloso rubri nigrique coloris aureis rosis intertexta, habet galerum cum imagine Beatae Virginis infantem baiulantis, cum stemmate Thomae cardinalis
(Cappae rubrae)

1623. július 3.¹⁸⁹

Secunda cappa ex holoserico viloso aureis rosis intertexta habet galerum cum imagine Beatae Virginis infantem baiulantis
(Cappae rubrae)

17. század¹⁹⁰

(6) *Cappa ex purpura rubri nigrique coloris, aureis rosis intertextis, habens galerum cum imagine Beatae Mariae Virginis infantem baiulantis, cum insigniis Thomae archiepiscopi*

6.

(Első) kappa zöld bíborból készült vöröses aranyfonállal és vörös selyemfonállal szőtt kappa pajzsán a Feltámadás jelenetével, amely alatt Tamás érsek címerei vannak

1600 körül¹⁹¹

(Prima) *ex purpura viridi, aureis filis semirubris, et sericeis rubris intertexta, habens galerum cum imagine Resurrectionis, sub quibus extant insignia Thomae Archiepiscopi. Extant.*
(Cappae viridis coloris)

1609. március 30.¹⁹²

(Prima) *cappa ex holoserico viridi, aureis et sericeis rubris filis intertexta, habet galerum cum imagine Resurrectionis et stemmate Thomae Cardinalis*
(Cappae virides et nigrae)

1610¹⁹³

(Prima) *cappa ex holoserico viridi, aureis et sericeis rubris filis intertexta, habet galerum cum imagine Resurrectionis et stemmate Thomae Cardinalis*
(Cappae virides et nigrae)

1623. július 3.¹⁹⁴

(Prima) *cappa ex holoserico viridi aureis et sericeis rubris filiis intertexta cum imagine Resurrectionis*
(Cappae virides)

1687. szeptember 20.¹⁹⁵

(1) *Ex holoserico per partes auro intertextum, antiqui operis, continens in se effigiem Christi resurgentis cum insigniis cardinalis Thomae Bakocz cum unico flosculo, subductum tela alba*
(Pluvialia viridia)

1735. április 20.¹⁹⁶

Pluviale ex purpura auro pertexta cum armis Bakaczianis argenteis cum fimbriis
(Pluvialia viridis coloris)

1749. július 11.¹⁹⁷

105. *Pluviale unum vetus ex viridi sed floribus aureis et rubris sericeis distincta bysso, dependentia a tergo auro exuta cum figura resurrectionis Christi Domini et habens subtus insigne Bakachianum cum rota media et cervo. Fimbriae aurae crassae. Fibula ord(inaria) In sacristerio.*

1770¹⁹⁸

4. *Pluviale vetus ex viridi bisso floribus aureis et rubris sericeis distinctum, dependentia a tergo auro exstructa, cum figura resurgentis Domini, subtus insignia Bakacsianum, rota videlicet media et currus fimbriae aureae, fibula ordinaria sine stola adhuc usuabilis*
(Pluvialia viridia)

7.

Új szép fekete bíborból készült kappa, pajzssal, amelyen egy apostol és alatta angyalok láthatók, amely alatt szint-úgy Tamás érsek címerei
Elöl a szélek arany és ezüstfonálból és vörös selyemfonálból szőve
Megvan, a pajzs változatlan, egy másik kappáról áttéve

1600 körül¹⁹⁹

(Prima) *nova pulchra ex purpura nigra, cum galero, in quo extat imago unius apostoli et subtus angeli, cui itidem subsunt insignia Thomae Archiepiscopi. Habet vero in parte anteriore extremas partes ex filis aureis, argenteis ex sericeis rubris contextas. Extat, galerus immutatus acceptus ex altera cappa.*
(Cappae nigrae)

8.

Antependium fehér damasztból, aranyozott fonálból készült különböző díszítéssel, tarka színekkel színezett, szép, Tamás bíboros címereivel

? 1549. október 16²⁰⁰

Ornamen:altaris de damasco albo auro et coloris intextis
(In domo Capellani; In tertia cista; 115)

1566. július 5.²⁰¹

Pallium altaris ex damasco albo, diversis flosculis ex filo inaurato, variisque coloris admixtis coloratum, bonum, cum insignis Thomae cardinalis
(In ladula E)

1600 körül²⁰²

Secundum antipendium album ex damasco florisato, duabus superius nominatis casulos simile, cum insigniis Thomae Cardinalis. Extat

1609. március 30.²⁰³

Antipendium album ex Damasco cum floribus aviculatis et stemmata cardinalis Thomae

1610²⁰⁴

Antipendium album ex damasco cum floribus aviculatis et stemmate Cardinalis Thomae

1623. július 3.²⁰⁵

(7) Item album habens rosas variis coloris cum floribus auro intertextis, cum insignibus familiae de Erdöd (Antependia)

? 1650. augusztus 26.²⁰⁶

Antipendium aliud holosericum craticulatum diversi coloris Nr. 1. (In secunda cista lignea)

? 17. század vége²⁰⁷

Antipendium antiquum varii coloris et intertexturis aureis

? 1703. szeptember 28.²⁰⁸

Antipendium album variegatum auro textum quasianaureas fimbrias per longum habens (In cista sub numero quinto)

? 1708. április 13.²⁰⁹

58. Antipendium unum album variegatum auro textum

? 1720. augusztus 10.²¹⁰

58. Antipendium unum album variegatum auro textum. In sacristia.

? 1735. április 20.²¹¹

Coloris albi auro textum diversis coloribus exornatum. (Antependia violacei coloris)

? 1749. július 11.²¹²

58. Antipendium unum album, variegatum auro textum. In sacristia

9–10.

Két különféle színű arany- és ezüsfonálból közbeszótt virágokkal és madárkákkal ékes, ugyanegy damaszkszőetből készült fehér misemondó ruha, melyek hátán széles aranykeresztek díszlenek a boldogságos Szűz és

más szentek képeivel. Megvan hozzájuk való minden tartozék²¹³

1600 körül²¹⁴

Duae casulae albae eiusdem generis, ex damasco variis coloribus florisato, aureis et sericeis floribus intertexto, et avicularum picturis distincto. Habent hae casulae cruces latas ex aureis filis contextas a tergo cum imaginibus Beatae Virginis et aliorum sanctorum etc. habent omnia attinentia. Extant.

1609. március 30.²¹⁵

Una casula ex damasco varioris coloris aureis et sericeis floribus intertextum cum aviculis, habet crucem latam ex aureis filis cum imaginibus Beatae Virginis et aliorum sanctorum cum attinentiis omnibus

1770²¹⁶

? 3. Casula ex alba attalica floribus aureis et argenteis acu sutis ornata antiqua, cum stola et manipulo, cum modica reparatione usuabilis (Casulae coloris albi)

11.

Fehér miseruha aranyfonállal szöve, vörös vászonnal béleelve, elől és hátul a nyolc apostol képével és az Angyali üdvözlettel, valamint a leghátul alul Tamás érsek címerével. Minden kelléke megvan

1600 körül²¹⁷

(Sexta) casula alba, ex aureis filis contexta, rubra tela suffulta, habens ante et post, imagines apostolorum octo et Annuntiationis Beatae Virginis, ac in postrema infima parte extant insignia Thomae Archiepiscopi. Habet omnia attinentia (Casula et alia ornamenta etc. et primo albae casulae)

1609. március 30.²¹⁸

(Sexta) casula alba ex aureis filis contexta, rubra tela suffulta, habens ante et retro insignes octo Apostolorum ac Annuntiationis cum insignibus Thomae Archiepiscopi, habet omnia attinentia (Inventarium casularum albarum)

1610²¹⁹

(Sexta) casula alba ex aureis filis contexta rubra tela, suffulta habens ante et retro imagines octo apostolorum ac Annuntiationis, cum insignibus Thomae archiepiscopi. Habet omnia attinentia (Inventarium casularum albarum)

? 17. század²²⁰

(5) *Casula alba et damasco variis rosis ex coloribus florisata, habet crucem latam, in qua est imago Beatae Mariae Virginis, a latere Annuntiationis et aliorum sanctorum etc. habet omnia attinentia*

17. század²²¹

Item alia casula ex aureis filis intertexta, suffulta rubro lino, olim Cardinalis Thomae
(In septima ladula)

12.

Fehér kazula, ezüsttel és aranyvirágokkal szöve a Keresztrefeszítés képével és kereszttel, valamint a kereszt feliratával, gyöngyökkel művészien díszítve, az Erdődi címerrel és ugyanazt a címert tartó két gyöngyökkel díszített angállal, nagy emlékezetű Szelepcsényi György esztergomi hercegprímás a főtisztelendő káptalannak adta.

1687. szeptember 20.²²²

(13) *Alba ex materia argento intertexta cum floribus aureis imagine crucifixi et cruce ac titulo crucis, gemmis artificiose exornata, cum insigniis familiae Erdődiana, duobus angelis gemmis ornatis eadem insignia sustentantibus per magnae memoriae principem Georgium Szelepcsényi archiepiscopum Strigoniensem Venerabili Capitulo legata.*
(Casulae gemmae)

? 17. század²²³

Item alia casula praecedenti fere per omnia similis, rubra subductura imaginibus Christi et Apostolorum in cruce exornata
(In septima ladula)

1703. augusztus 28.²²⁴

(4) *Casula alba auro texta et gemmis exornata cum insigniis Erdődiana*
(In secunda cista magna lignea ferro haec inde circumdata sub no.4)

1708. április 13.²²⁵

(4) *Casula alba auro texta et gemmis exornata cum insigniis Erdődianis, cum stola et manipulo*

1720. augusztus 10.²²⁶

(4) *Casula alba auro texta et gemmis exornata, cum insigniis Erdődianis, cum stola et manipulo In consistorio*

1735. április 20.²²⁷

Casula alba Erdődiana auro texta gemmis exornata, cum stola et manipulo

1749. július 11.²²⁸

(4) *Casula alba auro texta et gemmis ornata cum insigniis Erdődianis cum stola et manipulo Extat in sacristia*
(Inventario in choro supra consistorium)

1770.²²⁹

15. *Casula ex variegato trador cum floribus aureis ac pictis, in qua per medium crux cum effigie Christi Domini auro exsuta ac gemmis ornata, in cuius pede habetur insigne cum duobus angelis et gemmis ornatum familiae Erdődiana vel Bakocsiana cum stola et manipulo, translata ad consistorium reposita*
(Casulae coloris albi)

13.

Halvány vörös színű miseruha virágos bíborból, arannyal és rózsákkal szöve, széles kereszttel, amelyen képek vannak, középen Szent Péter, kétoldalt az Angyali üdvözlés, alatta két apostol és Szent Borbála, legalul az érsek címere

1600 körül²³⁰

Item casula rubra coloris subpallidi ex purpura florisata, filis et rosis aureis intertexta, cum cruce lata, in qua sunt imagines, in medio Sancti Petri, a latere Annuntiationis, subtus duorum Apostolorum et Divoae Barbarae, in loco infimo extant insignia archiepiscopi. Habet omnia attinentia absque tela, humeralis extat.

1609. március 30²³¹

Casula rubra coloris subpallidi cum floribus et filis aureis texta, habet crucem latam cum imaginibus Annuntiationis, Petri, et aliorum duorum Apostolorum et Barbarae, cum stemmate Cardinalis habet attinentia omnia

1610²³²

Casula rubra coloris subpallidi cum floribus et filis aureis texta, habet crucem latam cum imaginibus Annuntiationis, Petri et aliorum duorum Apostolorum et Barbarae cum stemmate Cardinalis, habet attinentia omnia. deest humerale

17. század²³³

(4) *Casula rubra coloris subpallidi ex purpura florisata seu filis et rosis aureis intertexta, cum cruce lata, in qua sunt imagines, in medio Sancti Petri, a latere Annuntiationis, subtus duorum apostolorum et Sanctae Barbarae cum insigniis Thomae archiepiscopi*

1735. április 20.²³⁴

Casula bissina per medium sanctorum statuas habens auro exsuta Bakacsiana
(Casulae rubri coloris)

1749. július 11.²³⁵

(3) *Casula merasini coloris cum aureis floribus, in medio crux acu picta, superius Sancti Petri effigies. Ab infra insigne Bakacsianum cervus et rota, cum galero cardinalatio praepositurae Sancti Stephani. In sacristero. (Casulae rubrae)*

1770²³⁶

(6) *Casula merasini coloris, cum aureis floribus in medio crux acu picta, in medio imago Sancti Petri, infra insigne Bakacsianum cervus, et rota cum galero cardinalitio, praepositurae Sancti Stephani (Casulae coloris rubri)*

14.

Egy másik vörös (antependium) bíorból arany virágokkal szöve néhai Ördödi Tamás címerével

1623. július 3.²³⁷

(12) *Item aliud rubrum ex purpura aureis floribus textum cum insignibus cardinalis quondam Thomae de Ördöd. (Antipendia)*

1650 körül²³⁸

(11) *Antependium pulchrum ex purpura rubra, cum aureis floribus, quod poni solet ad altare Omnium Sanctorum. (In ladula magna nova alias quarta)*

15.

Régi miseruhakereszt az Erdödi család címerével

1654. április 18.²³⁹

Crux antiqua pro casula cum insigniis familiae Erdödiana.

? 1678. szeptember 27.²⁴⁰

(14) *Cruce auro texta pro casula cum insignibus Palffianis nr. 1.*

? 17. század²⁴¹

Materia violacea ex holoserico per modum crucis et duobus insignibus cardinaliciis

1770²⁴²

(34) *Materia auro texta ad formam crucis scissa ex casula seu planeta, in qua Thoma Bakacs archiepiscopus Strigoniensis insignia sunt exsuta, reposita est una cum praememoratis gremialibus in eodem loculo (calices ibidem)*

16.

Tamás bíboros címere arannyal szőtt Pálffy-féle

1678. szeptember 27.²⁴³

(12) *Insigne Thomae Cardinalis auro textum Palffiane nr.1*

1687. szeptember 20.²⁴⁴

(10) *Insignia cardinalis Thomae Bakacs in materia caerulea (Alia res diversa)*

17.

Vörös színű régi miseruha aranyfonállal szöve, középen kereszttel, amelyen különböző képek vannak kör alakban 1708. április 13.²⁴⁵

(71) *Casula rubra antiqua aureis floribus texta, habens per medium crucem, in qua sunt diversae imagines in figuris rotundis*

1720. augusztus 10.²⁴⁶

(71) *Casula rubra antiqua, aureis floribus texta, habens per medium crucem, in qua sunt imagines diversae in figuris rotundis. In sacristia.*

1749 július 11.²⁴⁷

(71) *Casula rubra antiqua aureis floribus texta habens per medium crucem, in qua sunt imagines diversae in figuris rotundis In sacristia*

1770.²⁴⁸

(2) *Casula rubra antiqua aureis floribus intertexta habens per medium crucem, in qua sunt imagines diversae in figuris rotundis cum stola, manipulo non amplius usuabilis, ac proinde exsuta cum aliis ut sequitur pariter exsutis, aut in aliam formam reductis, congestum vero argentum ad conservatorium repositum in consistorio. (Casulae coloris rubrae)*

18.

Vörös színű miseruha arannyal szöve, himzett kereszttel hat kör alakú képpel a hátán, amelynek közepén van két ugyancsak himzett vázából kiemelkedő virágokkal elöl pedig ugyancsak kereszt aranyszegélyből, stólával és manipulussal nem nagyon használt, de régi

1770²⁴⁹

(23) *Casula rubra auro intertexta habens per medium crucem acupictam cum sex rotundis imaginibus a tergo, in cuius medio sunt duae amphorae cum floribus prominentibus aequae acupictis ab ante autem crux ex fimbria aurea cum stola et manipulo non magno usui et antiqua (Casulae coloris rubrae)*

JEGYZETEK

¹ A tanulmány létrejöttét a Magyar Tudományos Akadémia Isabel és Alfred Bader Művészettörténeti Kutatási Támogatás által lehetővé vált külföldi tanulmányutak segítettek elő. Hálás vagyok a kutatásban nyújtott támogatásáért Hegedűs András igazgató úrnak és Fodor Nórának, aki az inventáriumok átírását végezte. *Fodor Nóra: Az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár leltárai 1397–1919.* (Kézirat, megjelenés alatt.)

² A miseruha mai formájában az eredeti tárgy erősen átalakított és megcsonkított változata. Az egykori beavatkozás(ok) a hímezett címet is érintették.

³ Egy másik tanulmányban foglalkozom a Bakócz-miseruha címerének technikai elemzése mellett azzal, hogyan illeszkedik a 15. század második felének, 16. század elejének magyar, illetve itáliai címerhasználatának sorába. *Szabó Ágnes: Problémafelvetés Bakócz Tamás miseruhájának címere kapcsán.* (Kézirat)

⁴ Az alapszövet datálása igen eltérő a szakirodalomban. Giuseppe Cantelli helyez újabban a Bakócz-miseruha alapanyagával nagyon közeli rokonságban lévő szöveteket a század első évtizedeire. *Cantelli* 2003, 20–21, 386. Korábban Csernyánszky Mária is emellett érvelt: „Ez a spanyol brokátmintá nagyon kedvelt a 16. század elején.” *Csernyánszky* 1933, 44. A 16. század közepére datálta analóg szövetek alapján (*Markowsky* 1976, 152, nr. 93.): *E. Nagy* 1983, 77 és *Csernyánszky* 1982, 465. Rosamund Garrett a Bargello 371M leltári számú miseruhájának az esztergomihoz rendkívül hasonló alapszövetét a 16. század második negyedéből származtatta, és mint toszkán alapanyagot tüntette fel (*Garrett-Reeves* 2018, 136). A szintén közeli rokonságot mutató, a müncheni Bernheimer-gyűjtemény 27214-es leltári számú miseruhájának alapszövetét Durian-Ress alapján a 16. század utolsó harmadára datálta, és spanyol származásúként határozta meg *László* 1994, 534; *Durian-Ress* 1991, 140–141.

⁵ Mind a miseruha elejéhez, mint a hátához nagyrészt az említett brokatellt alkalmazták, két-két apró darab vörös színű fémfonalas selyemszövet felhasználása mellett. *E. Nagy* 1983, 79, 84, 92.

⁶ A miseruha elején összesen 10 darabot használtak fel ebből a hímezésből. *E. Nagy* 1983, 79, 84, 92. A Bakócz-miseruhán alkalmazott „fonatolt” hímezéshez a Victoria & Albert Múzeum egyik miseruháján fellelhető kereszt háttere áll. (Ltsz. 1375-1864) Evelin Wetter ez utóbbi hímezést, beleértve a fektetett fémfonalas háttérhímezést is 1375 körül készült cseh munkának tartja. *Wetter* 1999, 131.

⁷ „A szövet kötőlánca sárga selyem, fólánca sötétlila selyem, lanszírvetüléke sárga selyemfonal, a minta kialakítása vetülékoldalú sávolykötéssel készült, rapportja rekonstruálhatatlan.” *E. Nagy* 1982, 79.

⁸ „A hímezett címer alapja ötfonalas sávolykötéssel, aranyozott ezüst és natúr színű selyemfonalból készült szövet, amelyen a címerpajzs is kék selyemtászlát rátét, keretelése aranyozott ezüstszínű. A címerállatot lazúr-hímezéssel, a bíbornoki kalapot tűfestéssel készítették.” *E. Nagy* 1983, 78.

⁹ A készülés idejének meghatározásához azonban az eddigi előzetes fémfonal-vizsgálatokon túl további vizsgálatokra van szükség.

¹⁰ „Casula rubra coloris subpallidi cum floribus et filis aureis texta, habet crucem latam cum imaginibus Annuntiationis, Petri et aliorum duorum Apostolorum et Barbarae cum stemmate Cardinalis.” In: *Dankó* 1880, 99.

¹¹ *Balogh* 1955, 8–10, 73–86.

¹² *Bubryák* 2013, 43–69.

¹³ *Mikó* 1993, 61–88; *Mikó* 1996, 203–221; *Mikó-Molnár* 2003, 303–318.

¹⁴ Az első ismert végrendelet 1517. május 25-én kelt Budán. *Fraknoi* 1889, 176–177; *Bubryák* 2013, 47, 306. Ennek 1540-ben készült átiratát közölte *Török* 1859, II., 101–104; *Szántófy* 1869, 522–531. A második 1521. június 12-én kelt Esztergomban. Esztergom, PL, FK Mlt, lad. 10. fasc. 8. Nr. 6. Papír, egykorú másolat, részleteket közöl belőle: *Balogh* 1955, 73. A regesztrumokról a következőt olvashatjuk benne: „Item omnia bona mea principaliora in quibusda Registris, partim Manu mea propria partim aliora descripta et specificata sunt, que quidem regesta manibus prefatores Thome Epi, Andrea ppti, Stphni Ibraný et Francisci de Waýa, dicto Reverendissimo Dno Epo exhibenda Consegnavi.”

¹⁵ „Item volo ut idem Reverendissimus Dominus Episcopus ex Argenterii meis quantum videbitur serenissimo domino Ludovico Hungariae et Bohemiae Regi domino meo gratiosissimo donet et offerat, Residuum partim Capelle mee pro dote, partim aliis ut salubrius visum fuerit, tradat et consignet atque dispenset.” EF Mlt, Lad. 10. fasc. 8. nr. 6. Köszönöm Fodor Nórának a végrendelet pontos átírását.

¹⁶ „Item infulam siue mitram meam episcopalem meliorem cum calice et Ampullis Aureis lego Ecclesiae meae Strigoniensi. Addat Reverendissimus dominus Episcopus aliosquoque apparatus prout sue Reverendissimi dominationi videbitur non neglecta tamen Capella mea.” *Balogh* 1955, 75.

¹⁷ Mikó Árpád írt Bornemisza (Abstemius) Pál veszprémi püspök hasonló tevékenysége kapcsán a középkori egyházfők *renovációs* gyakorlatáról. Bornemiszaán kívül a 15. század elejéről is említ erre példát a veszprémi püspökség történetéből. *Mikó* 1996, 207, 209.

¹⁸ „Item Infulam quam Antiquam et iam vetustatem nimia pene absumptam Eccliae meae Strigoniensae feci de novo additis gemmis et aliis ornamentis Bude per Gemmiphisorem reformavi illam lego Ecclesiae Collegiate S. Sapientiae Tituliensae in cuius recompensam lego aliam meam Infulam [bonam et meliorem illam] (due enim sunt) prefatae Ecclesiae meae Strigoniensae.” EF Mlt, Lad. 10. fasc. 8. nr. 6. A végrendelet szövegében megkülönbözteti az esztergomi székesegyházat, (*ecclesia mea Strigoniensis*) és a kápolnát (*Capella Annuntiationis; Capella mea*). A gemmifrisor jelentéséhez l. még: *Kemény* 1904, 447.

¹⁹ Gyakran említik tároló tokját és a hozzátartozó szalagokat is. „Tria paria pendularum ad Mitras tres, que In Scrinio in suis locis continentur, quarum pendularum una habet hornamenta pendentia ex auro puro facta, Reliquae due pendule cum Pendentis argenteis deauratis.” (1553) EF Mlt, Lad. 85. nr. 4.

²⁰ „Nos cupientes (...) ut dicta Capella (...) et manuteneatur, ac paramentis et ornamentis ecclesiasticis ad di-

vinum cultum necessariis decenter fulciatur (...)" (1513. szeptember 6.) *Szántóffy* 1867, 436; *Balogh* 1955, 73.

²¹ *Fraknoi* 1889, 117.

²² *Balogh* 1955, 73; *Szántóffy*, 1867, 436. A jelenség a Magyar Királyság egész területén kimutatható. *Mikó* 2003, 303.

²³ Ennek lépéseiről részletesen szól *Bubryák Orsolya*. *Bubryák* 2013, 45–59.

²⁴ *Mikó* 1993, 61–88.

²⁵ Néhány példa: „Decimum [ornamentum altaris] de kamoka glanga alias sarga" (1484); „item unum Karpith ex rubro attlatz (...)" (1594); „Antipendium, viridis et violacei coloris (...) Extant a duobus lateribus particulae pendentis. Item vulgo Royt inventum est." (1600 körül); „Pluviale coloris semiflavi, narany szín (...)” (1678).

²⁶ *Ferrari* 2003, 8.

²⁷ Az 1708-as leltárban például a következőt olvashatjuk: „Antipendium rubrum auro textum sine insigniis. [más kéztől:] Forgacsiana" EF Mlt, Lad. 85. nr. 51/b.

²⁸ Bakócz Tamás nevének helyesítéséről: *Botka* 1876, 252–255.

²⁹ Bakócz Tamás halálát követően a legkorábbi ismert leltár 1526. szeptember 3-án keletkezett, de ez csak a Szent István prépostság javairól szól, köztük mindössze egyetlen textilneműt, egy fehér színű, aranyfonállal szőtt antependiumot említve. EF Mlt, Lad. 53. fasc. 1. nr. 18; 1527 *Regestrum bonorum ecclie Strigoniensis In Castro Dregghel depositorum*. *Mikó* 1993, 67–71; *Balogh* 1955, 80–81.

³⁰ Összesen 12 köteget említenek, köztük kisebbeket is. A veszprémi székesegyház sümegi várba vitt klenódiu-mainak összeírásánál (1543) is találkozunk a kötegekben történő szállítással. *Csete* 1867, 361.

³¹ *Mikó* 1993, 61.

³² *Regestrum sup rebus et bonis sacello:rum Anuntiationis Vicet et Assumptionis bte Virginis in ecclia Strigoniensis fundatorum*. *Balogh* 1955, 80; *Mikó* 1993, 62, 69; *Bubryák* 2013, 48. Ezt követően két *ligaturáról* és egy *vallisiumról* ejt még szót a leltár, nagyrészt textileket említve. A szöveg itt ismét mennyiségi szempontú összeírásra vált, 14 tételben összesen 73 darab liturgikus felszerelési tárgyat sommázva. (Többek között 20 miseruhát, 3 kappát, 12 dalmatikát, 10 albát, 3 humerálét, 8 ünnepi és 4 hétköznapi antependiumot.) Figyelemre méltó, hogy a középkori székesegyházak gyakorlatának megfelelően a kincstárakban megőrzött textiltöredékeket is említenek: 3 darab arannyal szőtt vörös és egy *theglazijn* bársonydarabot, 8 aranyfonállal hímzett *pajzsot* (feltehetően pluvialék hímzett pajzsát). Ezen kívül két darab táblát, amelyből az egyik összehajtható, aranyozott, és ereklyéket helyeztek el benne. *Mikó* 1993, 71. A „téglaszín” említése egyébként fontos állomása a magyarországi textiltörténetben előforduló színnév használatnak. Valószínűleg a korban divatos és gyakran emlegetett kevert, sárgás/vörösesbarna színt jelöl, amit a korabeli olasz nyelvben az oroslán szórénék színével azonosítottak: *pelo di leon/lionato/leonato*. *Ferrari* 2003, 433. Lisa Monnas ezt a színt a korabeli angol terminológiában a *tawny* elnevezésben határozta meg, amely a francia *tanné* szóból ered. *Monnas* 2014, 36–39.

³³ *Körmendy* 1993, 170–174; *Solymosi* 2003, 8; *C. Tóth* 2019, 112–113.

³⁴ Filippo Sergardiról szólva nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a szakirodalomban több bizonytalanság is felmerül alakja kapcsán. Elsőként, hogy a kutatás két

azonos nevű (nagybátya és unokaöcs) klerikust tart számon, mindketten a Camera Apostolicában működtek. Idősebb Filippo, Baker-Bates szerint VI. Sándor pápa halála előtt távozott az élők sorából. Korábban a pápa követeként járt I. Miksa császár udvarában. 17. századi életrajzírója említi, hogy esztergomi javadalommal is rendelkezett: apát lett az esztergomi egyházmegyében, mellette a magyar nemesség körében is kedvelt személy volt. *Baker-Bates* 2017, 39. Nemes Gábor, aki kutatásában pontosan körvonalazta Filippo Sergardi tevékenységét, mint Isvalies követségének tagja, 1502-től ügyhallgatója, később Lászlai János végrendeleti végrehajtója, az idősebb Sergardi alakját és létezését nem találta bizonyítotttnak. *Nemes* 2018, 23–25, 30–31.

³⁵ *Nemes* 2015, 481; *Nemes* 2018, 29; *Fraknoi* 1902, 304.

³⁶ *Fraknoi* Velence római követének jelentése alapján 1513. november 6-ra datálja Bakócz Rómából való távozását.

³⁷ EF Mlt, Lad. 49. fasc. 3. nr. 24. „Noi heredi di Mariano Chigi...” A dokumentum kiadatlan. Pontos átirásáért és fordításáért hálával tartozom Kuffart Hajnalkának, a Vestigia kutatócsoport tagjának. Köszönöm Nemes Gábor segítségét is, aki a szövegben szereplő Santa Croce bitorost Bernardino Lopez de Carvajallal azonosította.

³⁸ *Baker-Bates* 2017, 40–41.

³⁹ *Körmendy* 1993, 172–173.

⁴⁰ *Körmendy* 1993, 174.

⁴¹ *Merényi* 1894, 174. *Mikó* 1993, 64.

⁴² *Balogh* 1955, 85–86., 89–90; *Szántóffy* 1867, 681–683., 695–698; *Bubryák* 2013, 307.

⁴³ „Item quia de gubernio Capelle mee incerta est, per que melius manuteneri et conservari possit enim fecit per unum rectorem simplicem, vel Capitulum Strigoniensis. Volo ut Reverendissimus dnus Quinquecclesiensis mature deliberet et comittat Caplo vel uni rectori simplici prout D. suae Reverendissimae Consultus et firmiter videbitur.” Bakócz Tamás végrendelete, Esztergom, PL, FK Mlt, Lad. 10. fasc. 8. nr. 6

⁴⁴ Munkámban a forrásokban található, textilek leírására használt „arannyal szőtt” kifejezést leggyakrabban „aranyfonállal szőtt”-ként fordítom, ami ritkán aranyozott ezüstdrót vagy aranyozott ezüst lamella (szalag), a leggyakrabban azonban bélfonalra font aranyozott ezüstszalag felhasználásával készült textil kifejezésére szolgált. Mivel a „brokát” kifejezés nem jelenik meg a szövegekben, én sem használok fel a fordításban, mert szövés-technikai sajátosságot nem jelez, így hivatalos terminus technicusaként sem használható. Vocabulary of Technical Terms. Fabrics. English-French-Italian-Spanish. C.I.E.T.A (Centre International D’Etude des Textiles Anciens, 1964. 4. Köszönöm Járó Márta értékes észrevételeit a fémfonalas textilek leírására vonatkozóan.

⁴⁵ *Mikó* 1993, 70.

⁴⁶ (42) „Duo peripatasmata sive aulea viridei coloris, lanea, ac imaginibus distincta ac variegata”. *Mikó* 1993, 69. *Balogh* Jolán francia vagy németalföldi eredetűként írta le. *Balogh* 1955, 80. Az 1687-es leltárban találunk egy gyapjúból szőtt flandriai kárpitot: „[Tapetes](5) Ex lana textus perelegans operis Flandrici, cum imagine Christi crucem baiulantis, auro textus in dominica palmarum pro antipendio ad altare maius applicari solitus.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 33. Hasonló gyapjúból készült, oltárra való kárpit, („paramento da altare de lana lavorata dalla dicta

arte alli modi e desegno li serà ordenato”) megrendelését és a szövőmester költözését rögzíti Bologna városa is a bresciainak mondott, ám valószínűleg flandriai származású Petrus Petris Sette e Mezzóval az 1460-ban kötött szerződésben egyik temploma számára. Az egyezségben külön feltételként szerepelt az emberi alakok és növényi motívumok szoros szövése. Smit 1995, 185, 202; (43) „Item quodda tegumentu sepulchri condam felicis memorie Thome Cardinalis ex nigro veluto factum.” Mikó 1993, 69.

⁴⁷ Szántófy 1867, 682; Balogh 1955, 85–86.

⁴⁸ 1530. november 25. Balogh 1955, 86.

⁴⁹ Bubryák 2013, 48; Lubóczy 1887, 408; Fraknoi 1889, 113; Czobor 1889, 120–122.

⁵⁰ (46) „Item queda cortina ad investiendos parietes apta, ex raso sive atlasio, rubro facta. Gemmis florida ac elaborata acu. In cuius medio sunt insignia conda Gheorgij Archiepi in forma scuti, que tame removere possunt, tota sunt gemmata.” Mikó 1993, 70. A *gemma* szó használata gyakran a gyönggyel való díszítésre, gyöngyhímzésre utal, azonban előfordulnak drágakövekkel ékesített liturgikus textilek is a leltárban. Csiszolt drágakövekkel, gyöngyökkel, valamint hímzéssel díszített, talán arannyal szőtt selyemdrapéria látható Gentile Bellini II. Mehmed szultánról készült portréján. A festmény keletkezésének dátuma a rajta olvasható felirat alapján: 1480. november 25. A Bellini-drapérián elhelyezett apró gyöngyökkel hímzett korona és a drágakövek szimbolikájáról: Pedani-Fabris 1996, 10–14; Campbell 2005, 78–78; Necipoğlu 2012, 74.

⁵¹ Pálóci György érseksége (1423–1439) időben sokkal távolabb esik a forrástól. Farbaky Péter is egyértelműnek véli, hogy a Bakócz-kápolna javai között Szatmári György címerével ellátott függőnyt említi a szöveg. Farbaky 2002, 67. Azonos lehet azzal a tárggyal, ami szintén 1530-ban, a sági konvent előtt tett tiltakozás kapcsán szóba kerül, mint kétezer forintot érő értéktárgy. Balogh 1955, 86.

⁵² A középkori–kora újkor címerhasználat hétköznapi jelensége a textileken alkalmazott címercsere. A 15. század elején például Paola Malatesta Gonzaga kiadásai között szerepel az újonnan megszerzett Albertini család vagyonát képező függöny-készletek címereinek felfejtése és Gonzaga-címerekkel való újrarámoltatása. Welch 2002, 309.

⁵³ Lubóczy 1887, 405.

⁵⁴ Balogh Jolán érvelt amellett, hogy az 1527-es dréglelyi jegyzék Szatmári-címeres függőnye valójában a Bakócz-kápolna javaihoz tartozott, hiszen Szatmári, mint az érsek végrendeleti végrehajtója „a kápolna jogainak biztosításában nem csekély érdemeket szerzett.” Balogh 1955, 80.

⁵⁵ Farbaky 2002, 20.

⁵⁶ Balogh Jolán közölte ezt a leltárt: „Estimatio rerum aurearum capellae”: Balogh 1955, 82–84.

⁵⁷ A leltár felmérés-jellegét támasztják alá az öltözékek pontos állapotára vonatkozó megállapítások: „...de Albo Damasco cum filis aureis satis pretiose contexto”; „...de damasco albo cum filis aureis mediocriter contexto”; „corrupta et laniata... indigens certa reformatione”; „corrupta et veterata similiter certa indigens reformatione” EF Mlt, Lad. 85. nr. 1.

⁵⁸ „Alius regestum super rebus restantiis rerum ecclesiae Strigoniensis in castro Dregel depositarum et primo in quadam ladula oblonga et nova hec continentur ut sequitur” EF Mlt, Lad. 85. nr. 1.

⁵⁹ „ladula oblonga et Nova”; „in quondam scrinio vestusto” „In quadum parva Ladula oblonga que Magistri Francisci Sartoris fertur esse hec continentur” EF Mlt, Lad. 85. nr. 1.

⁶⁰ Feltűnő, hogy a ládában a legdrágább és legkülönlegesebb kivitelű öltözékek mellett több egyszerű, illetve átlagos jelzővel illetett ruhadarab is megtalálható. A hagyatékként erősíti az a tény, hogy három darab érseki infula is van az együttesben, noha az infulákat a korabeli inventáriumok általában külön kezelik, vagy az ötvöstárgyakkal együtt írják össze. Ezen kívül szembeötlő, hogy minden szükséges öltözkészlet és textilből készült felszerelés rendelkezésre áll a ládában, ami a szent cselekmény bemutatásához szükséges, sőt, szerepel itt két hordozható, jaspisköves oltár is. Természetesen az sem zárható ki, hogy az esztergomi székesegyház más kápolnához tartozó felszereléseivel van dolgunk, mindenestre önmagában egységet alkotó készletről lehet szó. A tárgyak datálása kapcsán támpontot jelentenek a nagyon régi, *satis antiqua* jelzővel illetett öltözékek, a textileken alkalmazott gyöngy díszítés és az a vörös bársonybrokát miseruha, amelyen elszórtan oroszánalakok voltak láthatók. Az 1429–1437 közöttre datált veszprémi káptalani kincstár leltárban is volt aranyfonállal szőtt vörös kamuka-törredék oroszán alakokkal. Fejérpataki 1887, 176. Oroszlánfejes és madaras mintával szőtt öltözéket említ régiként (*antico*) a firenzei San Lorenzo templom 1507-es leltára is. Peri 1993, 114. Datálásukat tekintve a 14. századiak lehetnek. Digilio 1991, 10. Oroszlánfigurás textilek datálásához még: Hollberg 2017, 230. Az esztergomi kincstár leltáraiban a későbbiekben is kimutatható gyakorlat az egyes érseki hagyatékok egységben, egy tömbben való kezelése, I. Kutassy János érsek és Forgách Ferenc bíboros érsek paramentum-együtteseit az 1609-es és 1610-es leltárban, amelyet külön cím alatt jegyeztek: „Clenodia per illustrissimum quondam Joannem Kutassy archiepiscopum Capitulo Strigoniensi legata et data” (1609) EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.; „Clenodia Ecclesistica per Illustrimum Dominum Franciscum Forgach Cardinalem Strigoniensem Capitulo Strigoniensi donata” (1610) EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

⁶¹ György érsek címeres kárpitjának legvalószínűbb tulajdonosának egyetértve Farbaky Péterrel, Szatmári Györgyöt gondolom. Farbaky 2002, 67.

⁶² A templomtérben alapvetően dekoratív funkciót betöltő textíliák elnevezése a leltárakban igen változatos, hiszen az elnevezés eredendően utal a tárgyak méretére, eredeti funkciójára. Ugyanakkor a tárgyak felhasználásának módja gyakran változott az idők folyamán, és így a tárgyak jelölése nem következetes a dokumentumokban, munkámban *kárpit* néven hivatkozom a *spaletium*, *cortina*, *auleum*, *karpith*, és részben a *velum* névvel jelölt felszerelésekre, utalva készítésük technikájára. A kincstárleltárak alapján jól elkülöníthető *tapetia* gyakran jelöl nemcsak falra függeszthető, de földre, asztalra teríthető *szőnyeget* is. A fent nevezett textileket a különböző regesztrumok nagyrészt *aulea* vagy *tapetia* közös elnevezés alatt tárgyalják.

⁶³ A hagyatéki leltárban foglaltakat a leltár címe alapján Pozsonyban, az érsek rezidenciáján vették fel, helységként. Az érseki lakrészben (A-tól H-ig jelezve) nyolc kisebb-nagyobb ládában, részben klenódiumok (A, B, D), részben világi ezüstneműek (C), díszes lózserszámok,

prémes öltözékek (E), dokumentumok (F–G) nyugodtak. A házon kívüli felszereléseket, istállóban, konyhában, pécében található eszközöket és kellékeket a lelőhely szerint egyszerű felsorolásban rögzítették. A káplán házában lévő hetven tételyi liturgikus felszerelést összesen négy szekrényben és ládában írták össze. Mikó 1993, 62–63.

⁶⁴(45) „Auleum de veluto aurato elevatis floribus, cum insignibus quonda Thomeae Archiepi, Cardinalis, in medio.” Mikó 1993, 77.

⁶⁵Az *emelt virágos* kifejezés sokszor előfordul a leltárakban. Az 1527-es drégelyi jegyzékben: (44) „Item velu quodda de veluto elevato viridei coloris ac deaurato, factum, quo uti solet Ecclia (Strigonien) In die corporis chri In processione (45) Item Quedam Cortina de veluto Rubro Inaurato, et secundu flores elevata facta. Cuius extremie partes sunt diversis Coloribus disiuncte.” Mikó 1993, 69–70. Feltehetően több rétegű bársonyról van szó.

⁶⁶(44) „Ornamentum altaris auro contextu, cum figura depositionis domini”. Mikó 1993, 77.

⁶⁷Várday halálát követően fennmaradt dokumentumok alapján vélhetően hamar szétválasztották egymástól a hagyaték világi és egyházi tartalmait. Ezért került sor a ládák újrendezésére. Mikó 1993, 64. A *D* jelű ládában 1549-ben az említett tárgyak kivételét követően összesen négy paramentum maradt, a fentiekén túl még két miseruha, amelyek közül az egyik vörös bársonybrokátból készült, a keresztje gyöngyökkel volt ékesítve, a másik ugyancsak vörös bársonybrokát miseruhának a keresztje aranyfonállal hímzett egyszerű kereszt volt (*cum cruce simplici ex filis aureis*). Valószínűnek tartom, hogy az egyszerű hímzett kereszt miseruhát kicserélték, mert ez már nem szerepel a következő (1553. júliusi) leltárban. Helyébe kerülhetett az 1553. júliusi leltár 39-es számú tétele, amely talán korábban a káplán házában feljegyzett második láda 105. számú tétele volt. Az egyszerű kereszt miseruha pedig feltehetően a többi paramentummal együtt került elcsomagolásra.

⁶⁸*Specificatio pecuniarum, rerum argentearum, vestium, vinorum, aliarumque appartinentiarum culinarium et stabularium reverendissimi domini Strigoniensis archiepiscopi Pauli de Várda*. Közölve: Merényi 1894, 171–172. Egy fekete bársonyból készült, és egy ugyancsak fekete színű tabit ruhát, két palliumot, fejedőket, és egy aranyozott ezüst veretes bársony zablát emeltek ki. A *Specificatio* és a *Conscriptio* különbségeiről még: Mikó 1993, 64, 77.

⁶⁹*Regestrum super Res et Bona Ecclesiae Strigoniensis in Festo Divisionis Apostolorum revisa et in Ladulas collocata Anno 1553*. 1553. július 15. EF Mlt, Lad. 85. nr. 4. A leltárban az *A*, *B*, *D* ládák tartalmát sorolják fel, valamint a ládák közül kivett tételeket jelzik. Érdekes módon a *C* láda felsorolása nem szerepel benne, csupán egy tétel, amit kiemeltek belőle.

⁷⁰„(...) Que una cum sequentibus ex scriniis in domo Capellani existentibus sunt excepta.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 4. Az 1549-es hagyatéki leltár és az 1553 júliusában összeírt regesztrum összefüggéséről: Mikó 1993, 65.

⁷¹Az esztergomi egyház Pozsonyban letett, illetve Nagyszombatba átvitt javainak jegyzékei, 1553. december 17. Esztergom, Primási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, No. 86. Mikó 1993, 84.

⁷²Ezúttal *ornamentum* néven szerepel: (67) „Ornamentum de veluto aurato elevatis floribus, cum insignibus qdam Thome cardinalis.” Mikó 1993, 88.

⁷³Mikó 1993, 88.

⁷⁴A káplán házában őrzött harmadik ládából mindkét aranyfonállal szőtt kárpitot (Bakócz és Beatrix címereset) és mindhárom gyöngyhímzéses miseruhát kiemelték, meghagyva kilenc darab antependiumot egy arannyal szőtt virágos miseruhát, négy kappát és két olvasópult takarót.

⁷⁵„Auleum parvum, sed pretiosum aureum seu ex aureis filis contextum, cum imagine Depositionis Christi, ex cuius dextra parte extat imago Davidis prophetae, a sinistra vero est imago Isaiiae prophetae cum insigniis Archiepiscopi Thomae Extat.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

⁷⁶A textil átalakítására a leltári adatok alapján a 1597 előtt kerülhetett sor. Fontos megemlíteni, hogy a 12. számú leltár, amelyben Kutassy János érseket még élőként említik, így tehát 1601. szeptember 17. előtt írták, már nem a *D* jelű ládában lévőként emlékeznek meg erről a tárgyról, hanem a tárgytípusonként rögzített lajstromban sorolja azt fel *Aulea et tapetia* címszó alatt.

⁷⁷EF Mlt, Lad. 85. nr. 24.

⁷⁸„[Tapetes] 11mus Flandrici operis perelegans artificiosus auro intertextus cum depositione Christi de cruce.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 25. E különösen aprólékos, tárgy csoportonként összeírt leltárban a Krisztus keresztről való levételét ábrázoló textilt a kárpitok között találjuk, flandriai munkaként jelölve, azonban a leírásban sem a méretéről, sem a környező alakokról nem esik szó, ahogyan címről sem.

⁷⁹Mikó 1993, 86.

⁸⁰(113) „Auleum de veluto aureo cum insignibus Thomae Archiepi Cardinalis.” Mikó 1993, 81.

⁸¹„Auleum unum exceptum deauratum cum Insigniis Reverendissimi d. condam Thome Cardinalis.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 4. A pontos értelmezéshez fontos leszögezni, hogy a leltárban rögzített negatív tételek, úgy vélem, az adott időpontig bekövetkezett változásokra vonatkoznak.

⁸²Mikó 1993, 64; Merényi 1894, 174.

⁸³„Ex Cista C: Auleum unum exceptum deauratum cum Insigniis regni Hungariae. Ex Cista D: Aulea duo quorum unum ex tracto auro viridis coloris. Alterum ex auro flavei coloris cum Multis Insigniis.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 4.

⁸⁴Mikó 1993, 65, 84.

⁸⁵Merényi 1894, 171.

⁸⁶„Auleum magnum auratum crispatum preciosum” EF Mlt, Lad. 85. nr. 14. A *crispatum* elnevezés feltehetően egy olyan aranyfonállal szőtt kárpitra vonatkozik, amelynek nagy részét hurkosan szőtték. Ezen kívül három, saját tékában lévő új, gyöngyös infulát tartalmazott a láda, amelyet „reverendissimi domini piae memoriae” saját költségén készítettett (azaz valószínűleg Várday Pál érsek), egy ereklyetartó táblát Szűz Mária, az apostolok és mártírok alakjával, egy aranyfonalból és selyemből szőtt párnát, illetve egy másik párnához való tékát, és egy régi infulát összesen öt tételben.

⁸⁷Az EF Mlt. Lad. 85. nr. 14-es számú leltár töredék lévén, a *C* ládát csak részben, a *D* ládát egészében leírja, illetve megemlíti az *E* jelű ládát, amelyben az esztergomi érsek dokumentumai voltak.

⁸⁸Az 1553. júliusi leltárban ez a megjegyzés végig Várday Pálra vonatkozik. Ezt a tételt (75) ki is veszik a *D* jelű ládából és Nagyszombatba viszik Várday arannyal

szótt atlaszkappájával és a két dalmatikával együtt. *Mikó* 1993, 88: „Ex qua ladula Ira D signata hec infra scripte res sunt excepte et Tyrnaviam abducte”.

⁸⁹ Ezzel kapcsolatosan három kérdés marad: mikor került az A jelű ládába ez a kárpit, hiszen 1549 októberében még nincs benne; az 1553. júliusi leltárban jelölt *kivétel* mely időpontra vonatkozik; illetve, azonos-e az A jelű ládából kivett és a káplán házának harmadik ládjában jelen lévő kárpit?

⁹⁰ „Duo aulea sunt hic Viennae, unum cum armis quondam Dni Thomae Cardinalis, aliud similiter ex veluto totaliter aurato, quae ad reparandum huc attuleram, reddantur Ecclesiae meae Strigoniensi, cujus sunt.” *Merényi* 1896, 150; *Bubryák* 2013, 49.

⁹¹ (57) „Aulea tria sunt abducta.” (1553. december) *Mikó* 1993, 87. Korábban: (80) „Vltra haec, dicit Tyrnavium ad ecllam missa fuisse, tria magna.” (1549) *Mikó* 1993, 79; Sági Imrénél az 1553. júliusi leltár is jegyez egy kárpitot, amit a D jelű ládából emeltek ki: „Dominus Emericus literatus provisor curie archiepiscopalis habet.” (1553. július lapszéli jegyzet) EF Mlt, Lad. 85. nr. 4.

⁹² Valószínűleg nem volt része az esztergomi felszerelésnek az az „ex panno scharlato factum”, azaz posztó alapanyagú Bakócz-címeres kárpit, amely Bornemisza Pál 1577-es végrendeletében bukkan fel. A püspök saját költségén vásárolta a nyitrai székesegyház üres falait díszítendő. *Mikó* 1996, 218–219; *Endrei* 1989, 125–126.

⁹³ EF Mlt, Lad. 85. nr. 6. (1566. május 26.); és EF Mlt, Lad. 85. nr. 7. (1566. július 5.)

⁹⁴ Nagyrészt az A ládában maradt kincsek, főként ereklyék.

⁹⁵ EF Mlt, Lad. 85. nr. 7. (1566. július 5.)

⁹⁶ EF Mlt, Lad. 85. nr. 11.

⁹⁷ „Item alia una cappa rubra ex atlatz aureis, ac elevatis floribus per totum ornata, satis pretiosa Thomae quondam archiepiscopi.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 11.

⁹⁸ EF Mlt, Lad. 85. nr. 12.

⁹⁹ Kozmaly Pál nyitra megyei nevét említve.

¹⁰⁰ „Item sex pacificalia argentea deaurata, ac unum pectorale ex puro auro omnia gemmis et lapidibus pretiosis ornata. Et illud pectorale fuit quondam Reverendissimi Domini Archiepiscopi Nicolai Olahii. (...) Item par ampullarum argentearum pulchre deauratum cum sua theca fuit et quondam Domini Archiepiscopi Olahii (...) Item unus calix argenteus inauratus cum sua patena in theca qui fuit Archiepiscopi Olahii.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 11. „(...) crux altera parva cum lapidibus et gemmis pretiosa (...) item calicem meum cum ampullis, lego Ecclesiae meae Strigoniensi (...)” *Merényi* 1896, 152; 148.

¹⁰¹ *Merényi* 1896, 150–152.

¹⁰² *Gál-Mlakár* 2007, 289–294. Verancsics Antal végrendeletében érseki infuláját, pásztorbotját, valamint minden oltárfelszerelést az esztergomi egyháza hagyta, emellett két kárpitot is Dávid és Abigél ábrázolásával: „Item eidem Ecclesiae Strigoniensi lego mitram unam, et baculum pastorem meis expensis factum, ac duas historias aucleorum (sic) David et Abigail; item omnia apparamenta et vestimenta altarium, eidem Ecclesiae Strigoniensi lego.” (1573. május 28.) *Wenczel* 1873, 320; *Gál-Mlakár* 2008, 22.

¹⁰³ „Item una cappa Nigra purpurea, quondam Welikíj.” (1594. augusztus 2.) EF Mlt, Lad. 85. nr. 11. Velikiy György (1583–1588) kanonok, szentgyörgyemezei prépost,

1573-tól örkanonok. Nagyszombatban hunyt el 1588 januárjában. *Kollányi* 1900, 171–172.

¹⁰⁴ „(...) quatuor mediocria similis proportionis, cum insigniis Olahi, unum oblongum viride, insignia pariter Olahi habens (...)” (1594. november 8.) EF Mlt, Lad. 85. nr. 12.

¹⁰⁵ *Merényi* 1896, 146, 150–153.

¹⁰⁶ 1600 körül keletkezett leltárban: EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹⁰⁷ „...habet galerum cum imaginibus trium regum” (1609); „...a tergo exutam Nativitatem Domini Nostri Jesu Christi habens stola argentea...” (1770).

¹⁰⁸ „(Tertia) cappa ex purpura seu holoserico viloso rubri nigrique coloris, aureis rosis intertextis, habens galerum cum imagine Beatae Virginis infantem baiulantis, in quo extant insignia Archiepiscopi Thomae” (1600 körül). EF Mlt, Lad. 85. nr. 13. A purpura aranyfonállal szótt selyem, más néven brokát. Endrei Walter hívja fel a figyelmet a *bíbor* textilnév használatára, amely a skarláthoz és a purpian posztóhoz hasonlóan nem színárnyalatot jelöl. *Endrei* 1989, 157. Legutóbb Evelin Wetter mutatott rá a Magyar Királyság területén a 16. században létező *purpura* terminológiára, amely az arany mintával szótt különböző színű bársonyszöveteket jelölte. *Wetter* 2020, 108–114.

¹⁰⁹ „(Prima) ex purpura viridi, aureis filis semirubris, et sericeis rubris intertexta, habens galerum cum imagine Resurrectionis, sub quibus extant insignia Thomae Archiepiscopi” (1600 körül). EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹¹⁰ „(Prima) nova pulchra ex purpura nigra, cum galero, in quo extat imago unius apostoli et subtus angeli, cui itidem subsunt insignia Thomae Archiepiscopi. Habet vero in parte anteriore extremas partes ex filis aureis, argenteis ex sericeis rubris contextas. Extat, galerus immutatus acceptus ex altera cappa” (1600 körül). EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹¹¹ „Nona casula vilis attrita, ex damasco, cum nonnullis rosis intertexta atque exculpta, quae habet a tergo crucem ex filis aureis, cum 4 imaginibus et insigniis cuiusdam episcopi. (...) Notandum tamen quod post factum inventarium ex hac 9. casula crux est detracta et alterae novae ex albo damasco proximum Domini Kutassy confectae casulae appositae (...)” EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹¹² „Pallium altaris ex damasco albo, diversis flosculis ex filo inaurato, variisque coloris admixtis coloratum, bonum, cum insignis Thomae cardinalis.” (1566. július 5.) EF Mlt, Lad. 85. nr. 7.

¹¹³ *Kollányi* 1900, 44–45; *Kis* 2002, 16–17; *Hegedűs* 2008, 98; *C. Tóth* 2019, 58.

¹¹⁴ *Kollányi* 1900, 159. 1567. január 29-én I. Miksa nagyváradi püspökké nevezte ki.

¹¹⁵ „Vile pallium, quod dicitur fuisse S. Adalberti” (1549) A káplán házában elhelyezett második ládában (103). *Mikó* 1993, 80; „Primo pallium Beati Adalberti Martyris gloriosi” (1566) EF Mlt, Lad. 85. nr. 7. (In ladula E); „Scuta seu pendentia capparum, quinque” (1549) A káplán házában elhelyezett második ládában (111). *Mikó* 1993, 81; (1566) EF Mlt, Lad. 85. nr. 7. (In ladula B); „Item caputia quinque ad cappas adaptata, ex filo aurato ornata.”

¹¹⁶ *Mikó* 1993, 81 (115).

¹¹⁷ „Antipendium album ex damasco cum floribus aviculatis et stemmate Cardinalis Thomae.” (1610) EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

¹¹⁸ „Secundum antependium album ex damasco florissato, duabus superius nominatis casulos simile, cum insigniis Thomae Cardinalis” (1600 körül), „Clenodia seu res ecclesiae ad S. Stephani de Castro Strigoniensi praeposituram pertinentes” EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹¹⁹ Pór Antal fordítása. Pór 1909, 49. „Duae casulae albae eiusdem generis, ex damasco variis coloribus florissato, aureis et sericeis floribus intertexto, et avicularum picturis distincto. Habent hae casulae cruces latas ex aureis filis contextas a tergo cum imaginibus Beatae Virginis et aliorum sanctorum etc. habent omnia attinentia. Extant.” (1600 körül) EF Mlt, Lad. 85. nr. 13. A madarasvirágos textilek datálásához l. *Digilio* 1991, 10; *Monnas* 2008, 84–95; *Hollberg* 2017, 200, 238.

¹²⁰ A törölt tétel: „Una casula ex damasco varioris coloris aureis et sericeis floribus intertextum cum aviculis, habet crucem latam ex aureis filis cum imaginibus Beatae Virginis et aliorum sanctorum cum attinentiis omnibus.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹²¹ „Altera casula simplex ex auro contexta absque attinentiis omnibus.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹²² „Casula alba cum figuris avicularum et decentibus flosculis ornata, viridis taffota subducta, habet omnia pertinentia, deempto humerali.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹²³ „(Sexta) casula alba, ex aureis filis contexta, rubra tela suffulta, habens ante et post, imagines apostolorum octo et Annuntiationis Beatae Virginis, ac in postrema infima parte extant insignia Thomae Archiepiscopi. Habet omnia attinentia.” (1600 körül), EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹²⁴ *Csernyánszky* 1933, 19.

¹²⁵ „Alba ex materia argento intertexta cum floribus aureis imagine crucifixi et cruce ac titulo crucis, gemmis artificiose exornata, cum insigniis familiae Erdődiana, duobus angelis gemmis ornatis eadem insignia sustentantibus per magnae memoriae principem Georgium Szelepchény archiepiscopum Strigoniensem Venerabili Capitulo legata.” (1687. szeptember 20.) EF Mlt, Lad. 85. nr. 33.

¹²⁶ Szelepcsényi György végrendeletében négy nagy értékű, arany- és ezüstoffonállal szőtt miseruhát hagyott az esztergomi székesegyház káptalanára, a ruhák pontos külleméről azonban nincs pontos feljegyzés a dokumentumban: „Item eidem venerabili capitulo lego pretiosiores casulas quatuor, cum petiis auro et argento praetextarum materiarum.” *Székely* 2019, 361.

¹²⁷ „Item casula rubra coloris subpallidi ex purpura florissata, filis et rosis aureis intertexta, cum cruce lata, in qua sunt imagines, in medio Sancti Petri, a latere Annuntiationis, subtus duorum Apostolorum et Divae Barbarae, in loco infimo extant insignia archiepiscopi. Habet omnia attinentia absque tela, humeralis extat.” (1600 körül). *Az esztergomi káptalan kincseinek leltára, Clenodia seu res ecclesiae ad S. Stephani de Castro Strigoniensi praeposituram pertinentes* EF, Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹²⁸ „(3) Casula merasini coloris cum aureis floribus, in medio crux acu picta, superius Sancti Petri effigies. Ab infra insigne Bakacsianum cervus et rota, cum galero cardinalatio praepositurae Sancti Stephani. In sacristero. (Casulae rubrae)” (1749). EF Mlt, Lad. 85. nr. 56 (Haec quae sequuntur in inventario Anno 1720 non sunt inventata sub admodum reverendissimo domino Ladislaum Mednyánszky)

¹²⁹ rubra coloris subpallidi (1600 körül, 1609, 1610, 17. század); merasini coloris (1749, 1770).

¹³⁰ „Casula bissina per medium sanctorum status habens auro exsuta Bakacsiana” (*Casulae, Rubri coloris*) (1735). EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

¹³¹ „Item aliud rubrum ex purpura aureis floribus textum cum insignibus cardinalis quondam Thomae de Ördöd.” (1623) EF Mlt, Lad. 85. nr. 16.

¹³² Mivel a szent használatra szánt textilek, ha megrogálódnak sem használhatók egyéb célra, így nemcsak templomokban, de hagyatékokban felbukkannak töredékeik. Radéczy István egri püspök, 1564-től Szent Istváni prépost 1581-es hagyatékában például egy hímzett, miseruhára való kereszt. *Komáromy* 1892, 563.

¹³³ Néhány példa a korai leltárak állapotra vonatkozó említéseiből: „Item una alia cappa lacerata nullius valoris de zindato albo cum virgulis aureis (...)” (1397) Pór 1909, 113; „Item. Alia Casula de fianco Veluto simplo corrupta et laniata certa reformatione indigens.” (1528) EF Mlt, Lad. 85. nr. 1. Az 1527-es, Drégely várában deponált felszerelések között is találunk töredékeket.

¹³⁴ „Insignia Cardinalis Pazman in panno rubeo.” (1650) EF Mlt, Lad. 85. nr. 23.

¹³⁵ „Crux antiqua pro casula cum insigniis familiae Erdődiana” (1654) EF Mlt, Lad. 85. nr. 26; „Materia auro texta ad formam crucis scissa ex casula seu planeta, in qua Thoma Bakacs archiepiscopus Strigoniensis insignia sunt exsuta, reposita est una cum praememoratis gremialibus in eodem loculo” (1770). AEV nr. 7123.

¹³⁶ (1659) EF Mlt, Lad. 85. nr. 25.

¹³⁷ „3tium Ex materia aurotexta, antiquum, recenter renovatum, habens partem anteriorem ex materia damascena viridi, sine stola. (Pluvialia viridia) (...) 4tium Ex materia aurotexta, habens alternatim partes rubras, quotidianum antiquum” (Antependia alba) (1659). EF Mlt, Lad. 85. nr. 25.

¹³⁸ 1703-ban a miseruhák között: „Materia sericea variegata pro casulis.”

¹³⁹ 1667-ben az első ládában a töredékek között egy külön ládikó apró fragmentumokkal. 1687-ben az *Alia res diversa* egységben.

¹⁴⁰ „Insigne Thomae Cardinalis auro textum Palffiane nr. 1” (1678) EF Mlt, Lad. 85. nr. 28. „Insignia cardinalis Thomae Bakacs in materia caerulea” (1687). EF Mlt, Lad. 85. nr. 33.

¹⁴¹ Az 1600 körülre datált leltár négy pár vörös dalmatikájából az első elképzelhető, hogy Bakóc Tamásé volt, bizonyosak azonban nem lehetünk benne. „Primum par ex auro, filis sericeis rubris intertextum, habens insignia cuiusdam cardinalis, sine attinentiis. Extant.” EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹⁴² „Casula rubra antiqua aureis floribus texta, habens per medium crucem, in qua sunt diversae imagines in figuris rotundis” (1708). EF Mlt, Lad. 85. nr. 51/b.

¹⁴³ „Casula rubra antiqua aureis floribus intertexta habens per medium crucem, in qua sunt imagines diversae in figuris rotundis cum stola, manipulo non amplius usuabilis, ac proinde exsuta cum aliis ut sequitur pariter exsutis, aut in aliam formam reductis, congestum vero argentum ad conservatorium repositum in consistorio” (1770). AEV nr. 7123. (Casulae coloris rubri, 2. tétel)

¹⁴⁴ E kutatásban sok szempontból fontos analógiának számító Passerini-ornátus miseruhájának méretei: 147,5 ×

136 cm, a Bakócz miseruháé: 129,5 × 2,5 cm. Az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár gyűjteményében egyetlen középkori miseruha rendelkezik a középkori méretekhez hasonló arányokkal, az 1964. 309-es számú kazula: 140 × 104 cm.

¹⁴⁵ „Casula rubra auro intertexta habens per medium crucem acupictam cum sex rotundis imaginibus a tergo, in cuius medio sunt duae amphorae cum floribus prominentibus aequae acupictis ab ante autem crux ex fimbria aurea cum stola et manipulo non magno usui et antiqua” (1770). AEV nr. 7123. (Casulae coloris rubri, 23. tétel)

¹⁴⁶ A Függelék 17 és 18-as tételei.

¹⁴⁷ Szabó Ágnes: Size, form and function. Chasubles past and present in the collection of the Cathedral Treasury of Esztergom. *Ars Decorativa* 35 (2021), 9–36.

¹⁴⁸ A rajz nagy valószínűséggel Beszédes Sándor fotográfiája alapján készült. *Dankó* 1880; *Fraknoi Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás prímás műtárgyai. *Archeologiai Értesítő* IX. 1889. 2. sz., 115.

¹⁴⁹ Fennmaradt Knauz Nándor kiállítandó tárgyakat összeíró vázlata. Simor János Categoria H Kincstárra vonatkozó iratai között: 787/1873 jelzetek alatt.

¹⁵⁰ „Casula rubra coloris subpallidi cum floribus et filis aureis texta, habet crucem latam cum imaginibus Annuntiationis, Petri et aliorum duorum Apostolorum et Barbarae cum stemmate Cardinalis.” *Dankó* 1880, 99.

¹⁵¹ *Dankó* 1880, 99; *Csernyánszky* 1933, 46.

¹⁵² „Casula rubra coloris subpallidi ex purpura florizata (!) seu filis et rosis aureis intertexta, cum cruce lata, in qua sunt imagines, in medio Sancti Petri, a latere Annuntiationis, subtus duorum apostolorum et Sanctae Barbarae cum insigniis Thomae archiepiscopi.” (17. század közepe) EF Mlt, Lad. 85. nr. 9.

¹⁵³ „Casula merasini coloris, cum aureis floribus in medio crux acu picta, in medio imago Sancti Petri, infra insigne Bakacsianum cervus, et rota cum galero cardinalitio, praepositurae Sancti Stephani” (1770). AEV nr. 7123. (Casulae coloris rubri, 6. tétel)

¹⁵⁴ „Casula bissina per medium sanctorum statuas habens auro exsuta Bakacsiana” (1735). EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

¹⁵⁵ A káptalan liturgikus felszerelésekről gondoskodó tevékenységét a Bakócz-kápolnával kapcsolatban is ki lehet mutatni a 18. században közepén: „Parament: Sacel. Bakacsiani curanda Necessaria quaecumque ad Capellam Bakacsianam quantumvis curanda” (1744). EF Mlt, Konzisztoriális jegyzőkönyvek I. kötet 1736–1764, 60.

¹⁵⁶ Szabó Ágnes: Problémafelvetés Bakócz Tamás miseruhájának címere kapcsán. (Kézirat)

¹⁵⁷ Szabó Ágnes: Size, form and function. Chasubles past and present in the collection of the Cathedral Treasury of Esztergom In: *Ars Decorativa* (megjelenés alatt)

¹⁵⁸ Szabó 2020.

¹⁵⁹ Az első ismert és rendelkezésre álló leltárban, az 1818-ban íródott lajstromban sem találni pontosan a mai miseruhával egyező leírást. A káptalan Esztergomba való költözése előtt két évvel született regesztrum rendkívül részletes a tárgyak küllemét és főleg állapotát tekintve. Egyértelműen azonosítja a 18–19. századi öltözékek viselőit és utal korábbi leltárakra, de a jelenleg ismerhető 18. századi lajstromokban használt stílusból eltérő a szövegezése. A középkori ruhákkal kapcsolatban nagyon ritkán említ címereket, kevésbé különbözteti meg az egyes alap-

anyagokat egymástól, és nem emel ki specifikus tulajdonságokat a textilek esetében. Az 1818-as leltár jellegzetességeiről: Szabó Ágnes: Nagyszombatból Esztergomba. Az esztergomi főszékesegyház klenódiái 1820–1862 között. In: *Visszatérés a Magyar Sionra. Tanulmányok az érseki szék Esztergomba történeti visszatérése alkalmából*. Esztergom 2021. (megjelenés alatt)

¹⁶⁰ *Várday Pál hagyatéka*, Pozsony. Mikó 1993, 77.

¹⁶¹ *Regestrum super Res et Bona Ecclesie Strigoniensis in Festo Dividionis Apostolorum revisa et in Ladulas Collocata Anno 1553*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 4.

¹⁶² *Az esztergomi egyház Pozsonyban letett, illetve Nagyszombatba átvitt javainak jegyzéke*. PL Vetus, nr. 86. Mikó 1993, 84–88.

¹⁶³ *Az esztergomi főkáptalan kincstárleltárának töredéke*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 14.

¹⁶⁴ *Várday Pál hagyatéka*, Pozsony. Mikó 1993, 81.

¹⁶⁵ *Regestrum super Res et Bona Ecclesie Strigoniensis in Festo Dividionis Apostolorum revisa et in Ladulas Collocata Anno 1553*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 4.

¹⁶⁶ *Várday Pál hagyatéka*, Pozsony. Mikó 1993, 71–84.

¹⁶⁷ *Regestrum super Res et Bona Ecclesie Strigoniensis in Festo Dividionis Apostolorum revisa et in Ladulas Collocata Anno 1553*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 4.

¹⁶⁸ *Az esztergomi egyház Pozsonyban letett, illetve Nagyszombatba átvitt javainak jegyzéke*. PL Vetus, Nr. 86. Mikó 1993, 84–88.

¹⁶⁹ *Az esztergomi főkáptalan kincstárleltárának töredéke*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 14.

¹⁷⁰ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argenteorum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo, (nam videtur primum folium dilaceratum esse) deinde vero in fine quaedam vestimenta sacra, signanter ad ecclesiam S. Stephani Protomartyris Strigoniensis pertinentia specificantur*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹⁷¹ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis et Succustodia praesentibus Redis Domini. Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹⁷² *Az esztergomi főkáptalan kincseinek Dubovszki György örkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltára*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

¹⁷³ *Az Esztergomi főkáptalan azon drapériáinak jegyzéke, melyek a nagyszombati templomban használatban voltak*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 24.

¹⁷⁴ *Az esztergomi káptalan kincseinek leltára*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 25.

¹⁷⁵ *Regestrum antiquorum clenodiorum Venerabilis Capituli Strigoniensis*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 11.

¹⁷⁶ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argenteorum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹⁷⁷ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis et Succustodia praesentibus Redis Domini Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹⁷⁸ *Az esztergomi káptalan kincstárának leltára a Bethlen-féle zavarok után, kiegészítve 1630. évi hozzájegyzésekkel*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 16.

¹⁷⁹ *Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 26.

¹⁸⁰ *Az esztergomi főkáptalan tanácstermében őrzött miseruhák és drapériák jegyzéke*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 36.

¹⁸¹ *Az esztergomi káptalan kincstárának leltára*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 51/b.

¹⁸² Az esztergomi káptalan Nagyszombatban és Pozsonyban lévő adósleveleinek és kincseinek jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 53.

¹⁸³ Az esztergomi főkáptalan által a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében elhelyezett tárgyak leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

¹⁸⁴ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 56.

¹⁸⁵ *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta in Sacristia*. AEV, nr. 7123.

¹⁸⁶ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹⁸⁷ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi et Succustodia praesentibus Redis Domini Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹⁸⁸ Az Esztergomi főkáptalan kincseinek Dubovszki György örkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltár. EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

¹⁸⁹ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára a Bethlen-féle zavarok után, kiegészítve 1630. évi hozzájegyzésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 16.

¹⁹⁰ Az esztergomi főkáptalan 8. számúládájában őrzött miseruhák jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 43.

¹⁹¹ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

¹⁹² *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi et Succustodia praesentibus Reverendis Domini, Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

¹⁹³ Az Esztergomi főkáptalan kincseinek Dubovszki György örkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

¹⁹⁴ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára a Bethlen-féle zavarok után, kiegészítve 1630. évi hozzájegyzésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 16.

¹⁹⁵ Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára, melyet a főkáptalannak 1687. október 17-én mutattak be. EF Mlt, Lad. 85. nr. 33.

¹⁹⁶ Az esztergomi főkáptalan által a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében elhelyezett tárgyak leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

¹⁹⁷ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 56. (*Haec quae sequuntur in inventario Anno 1720 non sunt inventata sub admodum reverendissimo domino Ladislaum Mednyánszky*)

¹⁹⁸ *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta In Sacristia*. AEV, nr. 7123.

¹⁹⁹ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

²⁰⁰ Várday Pál hagyatéka, Pozsony. Mikó 1993, 77.

²⁰¹ Az esztergomi Szt. István vértanúról nevezett prépostság leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 7.

²⁰² *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

²⁰³ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi et Succustodia praesentibus Redis Domini, Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

²⁰⁴ Az Esztergomi főkáptalan kincseinek Dubovszki György örkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

²⁰⁵ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára a Bethlen-féle zavarok után, kiegészítve 1630. évi hozzájegyzésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 16.

²⁰⁶ *Inventarium Rerum Venerabilis capituli Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis in sacristia seu consistorio habitarum*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 23.

²⁰⁷ Az esztergomi főkáptalan tanácstermében őrzött miseruhák és drapériák jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 36.

²⁰⁸ Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 49.

²⁰⁹ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 51/b.

²¹⁰ Az esztergomi káptalan Nagyszombatban és Pozsonyban lévő adósleveleinek és kincseinek jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 53.

²¹¹ Az esztergomi főkáptalan által a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében elhelyezett tárgyak leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

²¹² Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 56.

²¹³ Pór Antal fordítása. Pór 1909, 49. (1600 körül)

²¹⁴ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

²¹⁵ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi et Succustodia praesentibus Redis Domini, Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

²¹⁶ Az Esztergomi Főegyházmegye szent felszerelésének összeírása. AEV, nr. 7123.

²¹⁷ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

²¹⁸ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi et Succustodia praesentibus Redis Domini, Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

²¹⁹ Az esztergomi főkáptalan kincseinek Dubovszki György örkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 19.

²²⁰ Az esztergomi főkáptalan 8. számúládájában őrzött miseruhák jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 43.

²²¹ A Főszékesegyházi kincstár leltárának töredéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 47.

²²² Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára, melyet a főkáptalannak 1687. október 17-én mutattak be. EF Mlt, Lad. 85. nr. 33.

²²³ A Főszékesegyházi Kincstár leltárának töredéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 47.

²²⁴ Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 49.

²²⁵ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 51/b.

²²⁶ Az esztergomi káptalan Nagyszombatban és Pozsonyban lévő adósleveleinek és kincseinek jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 53.

²²⁷ Az esztergomi főkáptalan által a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében elhelyezett tárgyak leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

²²⁸ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 56.

²²⁹ *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta in Sacristia*. AEV, nr. 7123.

²³⁰ *Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo (...)*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 13.

²³¹ *Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis et Succustodia praesentibus Redis Domini, Anno 1609 die 30 Martii*. EF Mlt, Lad. 85. nr. 18.

²³² Az Esztergomi főkáptalan kincseinek Dubovszki György örkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 9.

²³³ Az esztergomi főkáptalan 8. számú ládjában őrzött miseruhák jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 43.

²³⁴ Az esztergomi főkáptalan által a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében elhelyezett tárgyak leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 54.

²³⁵ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 56. (*Haec quae sequuntur in inventario Anno 1720 non sunt inventata sub admodum reverendissimo domino Ladislaum Mednyánszky*)

²³⁶ *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta In Sacristia*. AEV, nr. 7123.

²³⁷ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára a Bethlen-féle zavarok után, kiegészítve 1630. évi hozzájegyzésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 16.

²³⁸ Az Esztergomi Főkáptalan azon drapériáinak jegyzéke, melyek a nagyszombati templomban használatban voltak. EF Mlt, Lad. 85. nr. 24.

²³⁹ Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára. EF Mlt, Lad. 85. nr. 26.

²⁴⁰ Az esztergomi káptalan kincseinek és okmányainak leltára későbbi kiegészítésekkel, melyet a káptalannak Nagyszombatban 1682. október 30-án bemutatottak. EF, Mlt, Lad. 85. nr. 28.

²⁴¹ Az esztergomi főkáptalan tanácstermében őrzött miseruhák és drapériák jegyzéke. EF, Mlt, Lad. 85. nr. 36.

²⁴² *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta In Sacristia*. AEV, nr. 7123.

²⁴³ Az esztergomi káptalan kincseinek és okmányainak leltára későbbi kiegészítésekkel, melyet a káptalannak Nagyszombatban 1682. október 30-án bemutatottak. EF Mlt, Lad. 85. nr. 28.

²⁴⁴ Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára, melyet a főkáptalannak 1687. október 17-én mutattak be. EF Mlt, Lad. 85. nr. 33.

²⁴⁵ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára. EF, Mlt, Lad. 85. nr. 51/b.

²⁴⁶ Az esztergomi káptalan Nagyszombatban és Pozsonyban lévő adósleveleinek és kincseinek jegyzéke. EF Mlt, Lad. 85. nr. 53.

²⁴⁷ Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel. EF Mlt, Lad. 85. nr. 56.

²⁴⁸ *Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta In Sacristia*. AEV, nr. 7123.

²⁴⁹ *Strigoniensis Anno 1770 facta In Sacristia*. AEV, nr. 7123.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AEV – Archivum Ecclesiasticum Vetus

PL – Primási Levéltár

EF Mlt – Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltára

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK

	Keletkezés dátuma	Megnevezés	Lelőhely	Jelzet	Megjelenés
1.	1484	Az esztergomi Szent István első vértanúról nevezett prépostság liturgiához szükséges tárgyainak leltára	Primási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 53. Fasc. 1. Nr. 15.	
2.	1526. szeptember 3.	Regestrum super bona Sancti Stephani protomaryris de Castro Strigoniensi anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto (...)	Primási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 53. fasc.1. Nr. 18.	
3.	1527	Regestrum bonorum ecclesiae Strigoniensis In Castro Dreghel depositorum			Mikó 1993, 67–71; Balogh 1955, 80–81.

4.	1528. június 22.	Az esztergomi székesegyház sekrestyéjében lévő felszerelések és a Bakócz-kápolna leltára ezen belül: 3 ? S.n.a. et d. Alius regestum super rebus restantiis rerum ecclesiae Strigoniensis in castro Dregel depositarum et primo in quadam ladula oblonga et nova hec continentur ut sequitur	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 1.	Dankó 1880, 142–148.
5.	1549	Várday Pál hagyatéki leltára			Mikó 1993, 73–84.
6.	1553. július 15.	Regestrum super Res et Bona Ecclesiae Strigoniensis in Festo Divisionis Apostolorum revisa et in Ladulas collocata Anno 1553 (Hátlapon más kéztől:) Regestrum argentariorum Posonii in domo propria archiepiscopali sequestratorum die 14. Julii 1553.	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 4.	Dankó 1880, 148–150.
7.	1553. december 17.	Az esztergomi egyház Pozsonyban letett, illetve Nagyszombatba átvitt javainak jegyzékei	Prímási Levéltár, Esztergom	Archivium Ecclesiasticum Vetus, No. 86.	Mikó 1993, 84–88.
8.	1562–1567	Elenchus rerum mobilium sacrarum Ecclesiae Strigoniensis	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. 115. Capsae subcustodialis Fasc. 8. Nr. 7.	
9.	1566. május 26.	Index rerum pretiosarum Capituli Strigoniensis Anno 1566 sub custodia Capituli Posoniensis cum subscriptio Olahi etc.	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85, Nr. 6.	Dankó 1880, 150.
10.	1566. július 5.	Inventarium super rebus Sancti Stephani in Capitulo Ecclesiae Strigoniensis, ad quotidianos usus cultus divini repositis regestrum 1566	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 7.	
11.	1594. augusztus 2.	Regestrum antiquorum chlenodiorum Venerabilis Capituli Strigoniensis Regestrum super rebus aureis et argenteis a die Augusti anno 1594 in ladulas et cistas repositis Capituli Strigoniensis	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 11.	Dankó 1880, 150–152.
12.	1594. november 8.	Az esztergomi káptalan bizonyos, itt felsorolt értékeit Thurzó György őrizetére Letava várában leteszi	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 12.	
13.	16. század vége	Az Esztergomi Főkáptalan kincstárleltárának töredéke. Catalogus rerum et privilegiorum capituli Strigoniensis	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 14.	

14.	1600 körül (1597–1601)	Inventarium seu regestrum variarum rerum argentearum et aurearum, et vestitum sacrarum, primum sine titulo, (nam videtur primum folium dilaceratum esse) deinde vero in fine quaedam vestimenta sacra, signanter ad ecclesiam S. Stephani Protomartyris Strigoniensis pertinentia specificantur	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 13.	
15.	1609. március 30.	Inventarium clenodiorum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis et Succustodia praesentibus Redis Domini (...)	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 18.	Dankó 1880, 152–164.
16.	1610	Az Esztergomi Főkáptalan kincseinek Dubovszki György őrkanonok által Telegdi János nagyprépost és más kanonokok jelenlétében felvett leltára	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 19.	
17.	1619. október 30.	Regestrum rerum omnium Graecium translatarum per dominum reverendissimum Stephanum Senniey ex Lanzer Anno 1619 die 24 Octobris assignatum vero ad manus admodum reverendum patris rectoris Collegii Graeciensis die 30 Octobris	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 20.	
18.	1623. július 3.	Az esztergomi káptalan kincstárának leltára a Bethlen-féle zavarok után, kiegészítve 1630. évi hozzájegyzésekkel	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 16.	
19.	1636 körül	Inventaria et statuta capituli Ecclesiae Sancti Stephani de Castro Strigoniensi antiquissima. Cruces, baculi, monstranciae, calices et alia clenodia sacra cum statutis quorundam sanctorum Capituli Strigoniensis recentiori manu consignata	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 17.	
20.	1650. augusztus 26.	Inventarium Rerum Venerabilis capituli Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis in sacristia seu consistorio habitarum	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 23.	
21.	1650 körül	Az Esztergomi Főkáptalan azon drapériáinak jegyzéke, melyek a nagyszombati templomban használatban voltak	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 24.	
22.	1654. április 18.	Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 26.	
23.	1659 (1683-ból és 1675-ből származó kiegészítésekkel)	Az esztergomi káptalan kincseinek leltára	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 25.	

24.	1678. szeptember 27.	Az esztergomi káptalan kincseinek és okmányainak leltára későbbi kiegészítésekkel, melyet a káptalannak Nagyszombatban 1682. október 30-án bemutattak	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 28.	
25.	1682. október után	Az esztergomi káptalan egyik ládájában őrzött miseruhák és oklevelek jegyzéke	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 27.	
26.	1685. március 21.	Szelepcsényi György érsek pozsonyi kúriájában felvett hagyaték	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 32/2	
27.	1687. szeptember 20.	Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára, melyet a főkáptalannak 1687. október 17-én mutattak be.	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 33.	
28.	17. század	Az esztergomi főkáptalan 8. számú ládájában	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 43.	
29.	17. század	A Főszékesegyházi Kincstár leltárának töredéke	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 47.	
30.	17. század vége	Az esztergomi főkáptalan tanácstermében őrzött miseruhák és drapériák jegyzéke	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 36.	
31.	1703. augusztus 28.	Az esztergomi káptalan letétbe helyezett kincseinek töredékes jegyzéke	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 48.	
32.	1703. szeptember 28	Az esztergomi főkáptalan kincstárának leltára	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 49.	
33.	1708. április 13.	Az esztergomi káptalan kincstárának leltára	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 51/b.	
34.	1720. augusztus 10.	Az esztergomi káptalan Nagyszombatban és Pozsonyban lévő adósleveleinek és kincseinek jegyzéke	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 53.	
35.	1721 körül	Inventarium rerum Altaristicarum Venerabilis Capituli Strigoniensis sub manibus sacristani	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. ? FF, 2. doboz	
36.	1735. április 20.	Az esztergomi Főkáptalan által a nagyszombati székesegyház sekrestyéjében elhelyezett tárgyak leltára	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 54.	
37.	1749. július 11.	Az esztergomi káptalan kincstárának leltára 1752. évi kiegészítésekkel	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 56.	
38.	1770	Conscriptio suppellectilis Sacrae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Anno 1770 facta in Sacristia	Prímási Levéltár, Esztergom	AEV, nr. 7123	
39.	1818–1822	Az érseki szék visszaköltözésével kapcsolatban keletkezett leltárak	Prímási Levéltár, Esztergom	EF Mlt, Lad. 85. Nr. 57.	
40.	1852	A kincstárban őrzött műkincsek és felszerelések összeírása az esztergomi főszékesegyház vizitációja alkalmából	Prímási Levéltár, Esztergom	Visitationes Canonicae, liber 652.	

BIBLIOGRÁFIA

- Baker-Bates* 2017 – *Piers Baker-Bates*: Sebastiano del Piombo and the World of Spanish Rome. London 2017.
- Balogh* 1955 – *Balogh Jolán*: Az esztergomi Bakócz kápolna. Budapest 1955.
- Botka* 1876 – *Botka Tivadar*: Mi van jobban: Bakócz vagy Bakács? Századok 3. 1876, 252–255.
- Bubryák* 2013 – *Bubryák Orsolya*: Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei. Budapest 2013.
- Campbell* 2005 – *Caroline Campbell*: Gentile Bellini: Portrait of Mehmed II, 1480. In: *Caroline Campbell – Alan Chong*: Bellini and the East. National Gallery, London 2005, 78–79.
- Cantelli* 2003 – *Giuseppe Cantelli*: La Cultura delle Apparenze nella Sicilia Centro Meridionale: il Censimento dell'Arte Tessile in Questo Territorio e Ragionamenti sopra ogni sorta di Motivi Decorativi In: *Giuseppe Cantelli – Salvatore Rizzo* (a cura di): Magnificència i extravagància europea en l'art tèxtil a Sicília, 2003, 385–394.
- C. Tóth* 2019 – *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. Budapest 2019.
- Czobor* 1889 – *Czobor Béla*: Erdődi Bakócz Tamás kárpitja. Archeologiai Értesítő Ú. F. IX. 1889, 120–131.
- Csete* 1867 – *Csete Antal*: A veszprémi székesegyház ékszerének leltára 1543. évről. Magyar Sion 5. 1867, 357–361.
- Csernyánszky* 1933 – *Csernyánszky Mária*: Az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár paramentumai. Budapest 1933.
- Csernyánszky* 1982 – *Csernyánszky Mária*: Meßgewand des Kardinals Thomas Bakócz, Erzbischof von Gran (1497–1521). In: *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn*. Wien 1982, 465–466.
- Dankó* 1880 – *Dankó József*: Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. Esztergom 1880.
- Digilio* 1991 – *Domenica Digilio*: Parati della Cattedrale di Volterra. Arte Tessile 1991, 2., 9–20.
- Durian-Ress* 1991 – *Saskia Durian-Ress*: Textilien Sammlung Bernheimer. Paramente 15.–19. Jahrhundert. München 1991.
- E. Nagy* 1982 – *E. Nagy Katalin*: Bakócz Tamás miseruhájának konzerválása. Kézirat, 1982.
- E. Nagy* 1983 – *E. Nagy Katalin*: Bakócz Tamás miseruhájának konzerválása. Múzeumi Műtárgyvédelem 12. 1983, 77–85.
- Endrei* 1989 – *Endrei Walter*: Patyolat és posztó. Budapest 1989.
- Farbaky* 2002 – *Farbaky Péter*: Szatmári György, a mecénás. Egy főpap műpártoló tevékenysége a Jagelló-kori Magyarországon. Budapest 2002.
- Ferrari* 2003 – *Daniela Ferrari*: Le Collezioni Gonzaga. L'Inventario dei beni del 1540–1542. Milano 2003.
- Fejérváti László*: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. évekből. Második közlemény. Magyar Történelmi Tár 3. sorozat 10. kötet 1887. 173–192.
- Fraknoi* 1889 – *Fraknoi Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete (Magyar Történelmi Életrajzok) Budapest 1889.
- Fraknoi* 1902 – *Fraknoi Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel II. Budapest 1902.
- Fodor Nóra*: Az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár leltárai 1397–1919. (Kézirat, megjelenés alatt.)
- Garrett-Reeves* 2018 – *Rosamund Garrett – Matthew Reeves*: Late Medieval and Renaissance Textiles. Sam Fogg, London 2018.
- Gál-Mlakár* 2007 – *Gál-Mlakár Zsófia*: Adatok Verancsics Antal udvarának történetéhez. Fons XIV. 2007, 2. sz., 279–337.
- Gál-Mlakár* 2008 – *Gál-Mlakár Zsófia*: Egy XVI. századi főpap végrendeletének tanulságai. Verancsics Antal testamentuma. In: *Búzás Aranka* (szerk.): Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma 2006. Miskolc 2008, 16–26.
- Hegedűs* 2018 – *Hegedűs András*: Az esztergomi Szent István első vértanúról nevezett prépostság 1484. évi leltára. Magyar Sion 2018. 1., 97–102.
- Hollberg* 2017 – *Cecile Hollberg* (szerk.): Textiles and Wealth in 14th Century Florence. Wool, Silk, Painting. Firenze 2017.
- Johnstone* 2002 – *Pauline Johnstone*: High Fashion in the Church. London 2002.
- Kis* 2002 – *Kis Péter*: „Sok éven át védett minket és korunk jogait”. Sixtus esztergomi olvasókanonok karrierje. Fons IX. 2002, 1–3. sz., 7–27.
- Kemény* 1904 – *Kemény Lajos*: Gyöngyfűzők és himvarrók. Archeologiai Értesítő 24. 1904, 446–447.
- Kollányi* 1900 – *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900.
- Komáromy* 1892 – *Komáromy András*: Radecius István egri püspök ingóságainak leltára. Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat, 15. kötet. 1892, 559–568.
- Körmendy* 1993 – *Körmendy Kinga*: A jogtudó magyar értelmiség és a Curia Romana a XVI. század elején In: *Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit* (szerk.): Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Budapest–Szeged 1993, 170–175.
- László* 1994 – *László Emőke*: Miseruha. In: *Mikó Árpád – Takács Imre* (szerk.): Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Budapest 1994, 533–534. (Kat. X-52. sz.)
- Lubóczi* 1887 – *Lubóczi Zsuzsanna [Hampel Polixéna]*: I. Mátyás király trónszőnyegei. Archeologiai Értesítő Ú. F. VII. 1887, 404–417.
- Markowsky* 1976 – *Barbara Markowsky*: Europäische Seidengewebe des 13.-18. Jahrhunderts. Köln 1976.
- Merényi* 1896 – *Merényi Lajos*: Oláh Miklós végrendelete. Magyar Történelmi Tár 1896, 136–159.
- Merényi* 1894 – *Merényi Lajos*: Várdai Pál érsek ingóságai I–II. Magyar Történelmi Tár 1894, 170–174.
- Mikó* 1993 – *Mikó Árpád*: Várdai Pál esztergomi érsek hagyatéki leltára (1549) és az esztergomi egyház kincseinek sorsa Mohács után. Ars Hungarica 21. 1993, 61–88.
- Mikó* 1994 – *Mikó Árpád*: Bornemisza (Abstemius) Pál veszprémi püspök mitrája. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Budapest 1994, 536–538.
- Mikó* 1996 – *Mikó Árpád*: Bornemisza (Abstemius) Pál végrendelete 1577-ből: adatok a nyitrai, óbudai, veszprémi,

- gyulafehérvári egyházak középkori kincseinek sorsához. *Művészettörténeti Értesítő* 45. 1996, 203–221.
- Mikó–Molnár 2003 – Mikó Árpád – Molnár Antal: A váradi középkori székesegyház kincstárának inventáriuma. *Művészettörténeti Értesítő* 52. 2003, 303–318.
- Monnas 2008 – Lisa Monnas: Merchants, Princes and Painters. Silk Fabrics in Italian and Northern Paintings 1300–1550. Yale University Press, London 2008.
- Monnas 2014 – Lisa Monnas: Some Medieval Colour Terms In: Robin Netherton – Gale R. Owen-Crocker (ed.): Medieval Clothing and Textiles 10. 2014, 25–57.
- Necipoglu 2012 – Gülru Necipoglu: Visual Cosmopolitanism and Creative Translation: Artistic Conversations with Renaissance Italy in Mehmed II's Constantinople. *Muqarnas* 29. 2012, 1–81.
- Nemes 2015 – Nemes Gábor: Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékkal. *Századok* 149. 2015, 479–506.
- Nemes 2018 – Nemes Gábor: Pietro Isvalies bíboros veszprémi püspök. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században. *Veszprém* 2018, 9–46.
- Pedani-Fabris 1996 – Maria Pia Pedani-Fabris: Simbologia ottomana nell'opera di Gentile Bellini. In: *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Classe di Scienze Morali* 155/1. 1996–97, 1–29.
- Peri 1993 – Paolo Peri: Paramenti liturgici in San Lorenzo In: Nardinocchi (szerk.): San Lorenzo. I documenti e i tesori nascosti. Venezia 1993, 113–119.
- Pór 1909 – Pór Antal: Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. Budapest 1909.
- Smit 1995 – Hillie Smit: Tapestries for the Church of San Petronio in Bologna ca. 1500. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz* 39. Bd. H 2/3 (1995) 185–208.
- Solymosi 2003 – Solymosi László: Az esztergomi Kanizsaya-kápolna számadása (1496–1500). *Történeti Tanulmányok* 11. 2003, 7–22.
- Szántófy 1867 – Szántófy Antal: A Bakácskápolna Sion hegyén Esztergomban. *Magyar Sion* 5. 1867, 426–448, 513–523, 610–621, 674–702.
- Szántófy 1869 – Szántófy Antal: Bakacs Tamás végrendelete. *Magyar Sion* 7. 1869, 522–531.
- Székely 2019 – Székely Dorottya Piroska: Szelepcsényi György végrendelete. In: *Lymbus* 18. 2019, 349–384.
- Török 1859 – Török János: Magyarország primása. *Közjogi és történeti vázolat I–II*. Pest 1859.
- Vocabulary 1964 – Vocabulary of Technical Terms. Fabrics. English-French-Italian-Spanish. C.I.E.T.A (Centre International D'Etude des Textiles Anciens, 1964
- Welch 2002 – Evelyn Welch: Paola Malatesta Gonzaga and the Art of Expenditure. *Renaissance Studies* 16. 2002, 305–317.
- Wenczel 1873 – Wenczel Gusztáv: Monumenta Hungariae Historica 2. (Scriptores 26.) Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái 11. Vegyes levelek 1572–1573. Budapest 1873.
- Wetter 1999 – Evelin Wetter: Böhmische Bildstickerei um 1400. Die Stiftunge in Trient, Brandenburg und Danzig. Gebr. Mann Verlag, Berlin 1999.
- Wetter 2020 – Evelin Wetter: Designations for Velvet in Central-European Church Inventories. *Riggisberger Berichte* 24. 2020, 97–114.

SZABÓ ÁGNES

OBJECTS CARRYING THE COAT OF ARMS OF TAMÁS BAKÓCZ ONCE
IN THE CATHEDRAL OF ESZTERGOM. RECONSTRUCTION OF AN ASSORTMENT OF OBJECTS
ON THE BASIS OF TREASURY INVENTORIES

The study collects the liturgical textiles with connection to the person of Cardinal Tamás Bakócz (1497–1521), archbishop of Esztergom, which used to be in the cathedral sometime in the past. The method adopted is looking diachronically through the basilica treasury's inventories and other, 16–18th century written sources (high priests' testaments). The main aim of the research is to explore the history of the survival of the chasuble adorned with the cardinal-archbishop's coat of arms and preserved in the treasury of Esztergom cathedral. Apart from collecting the paraments, the study also gives a glimpse of the maintenance of paraphernalia in the treasury of the Esztergom basilica and its history after the lost battle at Mohács in 1526.

SZABÓ Ágnes PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola, Magyarország. E-mail: szaboagnes8@gmail.com

Kulcsszavak: Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek (1497–1521), Bakócz Tamás miseruhája, Esztergom, esztergomi Főszékesegyházi Kincstár, liturgikus textil, kincstár-leltár, 16. század – 18. század, tondó, lazúrhímzés, X. Leó pápa (1475–1521), Agostino Chigi (1465–1520), Filippo Sergardi / *Keywords:* Cardinal Tamás Bakócz, archbishop of Esztergom (1497–1521), Tamás Bakócz's chasuble, embroidery, Pope Leo X (1475–1521), Agostino Chigi (1465–1520), Filippo Sergardi

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)